

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ

FAKULTA ARCHITEKTURY

ÚSTAV PAMÁTKOVÉ PÉČE

VENKOVSKÉ OSÍDLENÍ A JEHO TRANSFORMACE NA PŘÍKLADU MORAVSKOSLEZSKÝCH BESKYD A JEJICH PODHŮŘÍ

COUNTRYSIDE SETTLEMENT AND ITS TRANSFORMATIONS IN CASE OF
MORAVIAN-SILESIA BESKIDS AND THEIR FOOTHILLS

TEZE DIZERTAČNÍ PRÁCE

Autor práce:

Ing. arch. Jan Kraut

Vedoucí práce:

Ing. arch. Luboš Františák, Ph.D.

Brno

2025

Obsah

1 Úvod	2
1.1 Premisa	2
1.2 Cíle a účel práce	3
2 Sledovaná oblast	4
3 Analýzy a Souvislosti v území	5
3.1 Analýzy	5
3.2 Rozptýlená zástavba v území	6
4 Metodika určování typů osídlení v oblasti a jejich znaků	7
4.1 Oblasti	8
4.2 Vsi – Srovnávací rozdělení vsí	9
4.2.1 Dlouhá ves (typ 1)	11
4.2.2 Krátká ves (typ 2)	13
4.2.3 Nepravidelná rozptýlená zástavba (typ 3)	14
4.2.4 Horská izolovaná zástavba (typ 4)	16
4.3 Znaky – charakteristické parametry	17
5 Případové studie	20
5.1 Případová studie obec Tichá (Typ 1)	21
5.1.1 základní údaje, zařazení	21
5.1.2 Shrnutí, závěry a tendence	22
5.2 Případová studie obec Pstruží (Typ 3)	25
5.2.1 základní údaje, zařazení	25
5.2.2 Shrnutí, závěry a tendence	27
6 Závěry a implikace	30
6.1 Závěry	30
6.2 Implikace	32
7 Zdroje	34
7.1 Seznam použité literatury	34
7.2 Další studovaná literatura	35
7.3 Internetové zdroje	35

Abstrakt

Práce se zabývá proměnami a zákonitostmi osídlení Beskyd a jejich podhůří, které prochází překotným rozvojem a urbanizací a ztrácí svá specifika. V práci jsou definovány oblasti a vsi s obdobným charakterem a znaky – jednoduché charakteristické parametry. Pomocí znaků jsou popsána tato lokální specifika a jejich zákonitosti. Znaky a jejich historické i současné projevy a tendence jsou doloženy na případových studiích vybraných obcí. Ty slouží jako pomůcka pro srovnání a predikci vývoje jednotlivých typů obcí. Zjištěn a dokumentován je současný značný odklon od původního obrazu prostoru, a to zejména u lokálních specifik. Děje se tak především díky rozsáhlé rezidenční výstavbě a její nedostatečné regulaci, dopady se propisují do obrazu prostoru od podoby prostranství až po fungování krajiny.

Abstract

The thesis deals with the transformations and rules of the Moravian-Silesian Beskids and their foothills, which pass through the rapid development and urbanization and lose its local specifics. In the thesis there are defined the areas and villages with similar scheme and characters - simple characteristic parameters. The characters describe these local specifics and their patterns. Characters and their historical and contemporary manifestations and tendencies are documented on case studies of selected villages. These serve as an subjects for comparison and prediction of the development of individual types of villages. The current considerable diversion from the original image of the space is detected and documented, especially in case of local specifics. This is primarily due to its extensive residential construction and its insufficient regulation, the impacts are seen in the image of the space from the form of the public area to the functioning of the landscape.

Klíčová slova

Venkov, osídlení, Beskydy, podhůří, urbanizace, rozptýlená zástavba, územní rozvoj, urbanismus, veřejná prostranství.

Key words

Countryside, settlement, Beskydy mountains, foothills, urbanization, scattered settlement, Territorial development, urbanism, public space.

1 Úvod

1.1 Premisa

Předložená práce se snaží pochopit a popsat zákonitosti a snad přispět k poučenému rozvoji venkovského osídlení v Beskydech a jejich severních podhůřích, a to z pohledu sídelní struktury, stavebního rozvoje obcí, vztahu sídla a krajiny a podoby obcí samotných. Důraz je kladen na srovnávání obdobných obcí a lokalit napříč zvolenou oblastí v jejich historickém vývoji, možných dopadech soudobých urbanizačních tlaků. To vše s ohledem na lokální specifika oblasti.

Premisou a jednou z motivací předložené práce je nabytí dojmu, který lze asi nejpriléhavěji vyjádřit vžitým úslovím „sype se nám to pod rukama“. Nejedná se dojem pouze z aktuální situace či posledních let. Při hlubším studiu osídlení a jednotlivých vesnic zjistíme, že zárodky disproporcí dnešního stavu lze nalézt i dvě staletí nazpět a že některá sídla momentálně nepoučeně čelí výzvám, kterým již úspěšně i neúspěšně čelila jiná sídla o několik dekad nazpět, a někdy jen ve vedlejších údolích.

V popisovaném území jsme svědky v některých místech i více než století trvajících rozvoje a urbanizace spojené s dominancí průmyslu i změnami ve společnosti i hospodářství obecně. Kdy prostor podhorského a horského venkovského osídlení čelí tlaku na výstavbu především staveb pro bydlení a je provázejících záměrů a stává se rezidenčním zázemím měst pod horami. Tento systémově nijak podchycený a prostorově regulovaný trend postupně mění hodnoty a ráz sídel i krajiny, aniž by na většině míst nabídl kvalitu nově.

Každá lokalita má svou svébytnou podobu, která je výsledkem či snad lépe průnikem činností lidských (hmotných i nehmotných) a přírodních, výsledkem je pak jedinečná kulturní krajina, sídelní struktura a kultura. Někdy se jedná pouze o odstíny společného sdíleného prostředí, jindy, jako v našem případě, o území, které nemá v rámci republiky další zastoupení. Jde o specifické formy osídlení na pomezí Slovenské a České republiky a Polska, které bylo ovlivněno pasekářstvím a horským pastevectvím. Situace je tedy o to horší, že se setrvalým podceněním situace přicházíme o fenomén, který nejen vtisknul ráz regionu, ale učinil ho výrazným a jedinečným i v rámci celé České republiky.

Sídelní a půdorysná struktura a podoba krajiny jsou jevy, které vznikaly postupně za vzájemného spolupůsobení po staletí a donedávna se zdálo, že s nimi téměř není možné hnout. V popisované oblasti stojíme díky neusměrněné urbanizaci před důkazem, že to možné je, a to dokonce v horizontu jednotlivých let. Je pravda, že Beskydy, jedno z posledních osídlovaných území republiky, nemělo své členění propsáno tolika vrstvami a staletími a ani neobsahuje natolik zřetelné rysy a pravidla, na které je možné bez hlubší analýzy intuitivně navazovat.

Překotná urbanizace, ochrana přírodních stanovišť a rychlá změna v hospodaření v krajině v některých místech zcela vymazaly předešlé vrstvy a na dalších místech to bezprostředně hrozí. Otázkou, na kterou se práce snaží nalézt odpověď, je, zda jsme s to tento trend zvrátit či zadržet a jak věc koordinovat, jednoduše řečeno jak

usměrnit urbanizaci. Při tom nejde o „stopku“ ve stavění a stagnaci ani nostalgii za zvukem zvonců pasoucích se stád. Jedná se o znalost souvislostí, vyvarování se chyb, nalezení směru, lokalit a forem organizace prostoru krajiny i sídla tak, abychom vůči zbytku republiky zvládli odlišit a ochránit jedinečný charakter oblasti a na nejvíce zasažených místech dosáhnout aspoň nějakého charakteru, který má atributy krajiny, sídla či veřejného prostranství.

1.2 Cíle a účel práce

Primární cíle

Nalezení způsobu a přístupu, jak usměrnit urbanistický rozvoj a zachovat ráz a kontinuitu zkoumané oblasti. Ta se v současnosti vyvíjí příliš překotně a stávající struktury nejsou s to tento neusměrněný tlak unést. Formulování přístupu založeného na společných znacích oblasti či jejích částí, který umožní lépe korigovat kroky jednotlivých vsí při plánování jejich rozvoje.

Definování charakteristik a vlastností společných a specifických pro danou oblast či její části, které následně poslouží ke vzájemnému porovnávání, poučení a predikci dopadu plánovaných kroků na podobu a fungování prostředí. Tyto jednotlivosti pak budou pomyslným vodítkem k udržení soudržnosti jednotlivých lokalit i porovnávání jejich stavu v rámci celého prostředí

Sekundární cíle

Zachování jedinečného rázu oblasti, ochrana cenných lokalit a zachování lokálních specifik. Cílené uplatnění původních struktur, míst a prvků v současném prostoru, podpoření jejich významu a tím zachování kontinuity prostoru s jeho historickými kvalitami.

Poskytnutí metodiky pro vědomou a kontextuální práci s veřejnými prostranstvími a historickými místy v rámci plánování rozvoje sídla.

Upozornění na důležitost práce na kultivaci prostoru včetně jeho nehmatatelných složek. Stav prostředí se promítá do našeho individuálního vnímání, orientace i tvorbě vazeb vůči okolí. Následně se na mnoha úrovních podepisuje na fungování komunity, tvorbu sdílených hodnot, zodpovědnost k prostoru a v neposlední řadě také kontinuitu předávaného obrazu domova.

Postup práce

Propojení dosavadních vědeckých urbanistických znalostí o osídlení v oblasti, navazujících souvislostí a reality současného rozvoje a urbanizace prostoru a jejich dopadů na podobu prostoru.

Vytvoření kategorizace vsí a stanovišť pro praktické porovnání vsí a lokalit v rámci sledované oblasti a možnosti predikce dopadů jejich rozvoje.

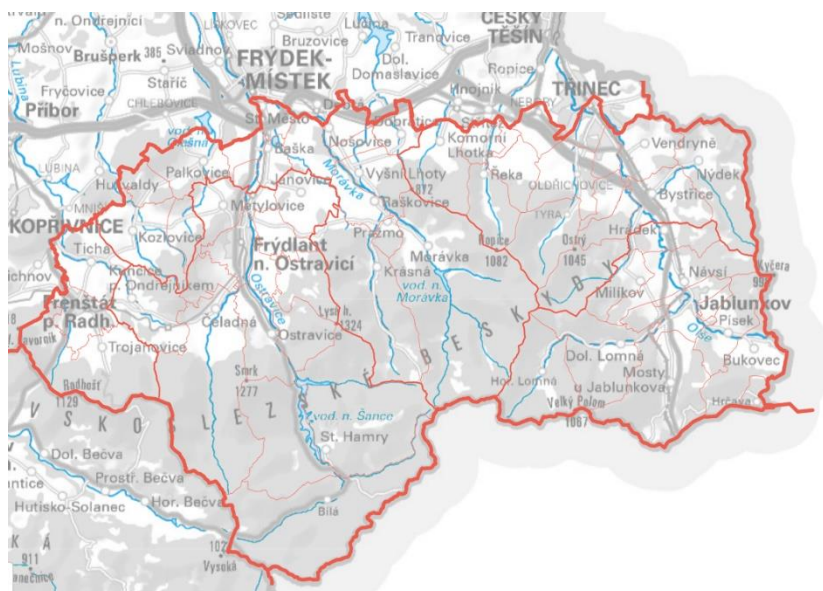
Vytvoření souboru charakteristických znaků pro jednotlivé kategorie na úrovni sídelní struktury, vazby sídel na krajinu a jejich vnitřní organizace pro jejich identifikování a zachování i následnou aplikaci na transformované lokality. Míra uplatnění těchto charakteristických znaků v prostředí je pak úměrná udržení jeho specifik.

Zpracování případových studií vybraných obcí pro dokumentování projevů a transformací charakteristických znaků v reálném prostředí a ztráty či setření těchto jeho kvalit.

Vyhodnocení současných rozvojových tendencí v oblasti a jejich možného dopadu na podobu prostředí.

2 Sledovaná oblast

Pro bližší zkoumání byla vybrána část Moravskoslezského kraje při hranicích s Polskem a Slovenskem s jednoznačnou spádovostí sídelní struktury a jasnými přirozenými hranicemi, a rovněž pro možnost práce se Zásadami územního rozvoje jediného správního celku. Zvolené území obsahuje všechny typy venkovských sídel typické pro tento region s různými typy transformace a vývoje v uplynulém století a zachycuje návaznosti v sídelní struktuře od prvních příměstských vesnic až po roztroušenou zástavbu v horách.

Obrázek 1 Sledovaná oblast – hranice katastrů a ORP, zdroj: autor

V geografickém vymezení se jedná o Moravskoslezské Beskydy s jejich severními a severozápadními podhůřími (např. Podbeskydská pahorkatina, region Gorolsko, Lašsko). Konkrétní území s ilustračními příklady obcí je možné vymezit česko-polskou a česko-slovenskou hranicí v nejzápadnější části republiky a městy Rožnov pod Radhoštěm, Frenštát pod Radhoštěm, Frýdek-Místek a Trinec ve „vnitrozemí“. Velkou část území tvoří CHKO Beskydy. Tato oblast vykazuje řadu specifíků jako je geologický vývoj, přírodní podmínky, proces osídlování, kulturní vlivy, způsob obživy, ekonomický vývoj a stupeň urbanizace. A tyto faktory vytvořily specifickou podobu venkovského osídlení a krajiny, jejichž specifika se pokusím v následujícím textu nastínit.

V každém regionu je možné nalézt lokální odchylky od všeobecně sdíleného rázu osídlení ČR. V řadě případů tomu tak je i zde, nalézáme zde ovšem také osídlení, které s dalšími regiony příliš srovnávat nelze. Na fotkách níže jsou pro ilustraci a prvotní vhled do podoby prostoru postihnuty 2 hlavní fenomény, které jsou specifikem oblasti – fragmenty osídlení v horách a roztroušená zástavba napříč katastry.

Obrázek 2 Osídlení v horách – Staré Hamry, osada Lojkaščanka, foto: autor, srpen 2023

Obrázek 3 roztroušená zástavba – okraj obcí Dobratice a Komorní Lhotka na hranici CHKO Beskydy, foto: autor, leden 2025

Soupis obcí

Vybrané území zahrnuje 57 obcí, v závorkách je uvedena správní příslušnost jednotlivých obcí:

Baška (Baška), Bílá, Bocanovice, Bukovec, Bystřice, Čeladná, Dolní Lomná, Frenštát p. R., Frýdlant n. O., Gutý (Tř), Hodoňovice (Baška), Horní Lomná, Hrádek, Hřava, Jablunkov, Janovice, Karpetná (Tř), Komorní Lhota, Košařiska, Kozlovice, Krásná, Kunčice p. O., Kunčičky (Baška), Lhotka, Lubno (FnO), Malenovice, Metylovice, Milíkov, Morávka, Mosty u J., Myslík, Návsí, Nebory (Tř), Nižní Lhoty, Nošovice, Nová Ves (FnO), Nýdek, Oldřichovice (Tř), Ostravice, Palkovice, Písečná, Písek, Pražmo, Pržno, Pstruží, Raškovice, Řeka, Skalice (FM), Smilovice, Staré Hamry, Tichá, Trojanovice, Třinec, Tyra (Tř), Vendryně, Vyšní Lhoty, Lyžbice (Tř)

3 Analýzy a Souvislosti v území

3.1 Analýzy

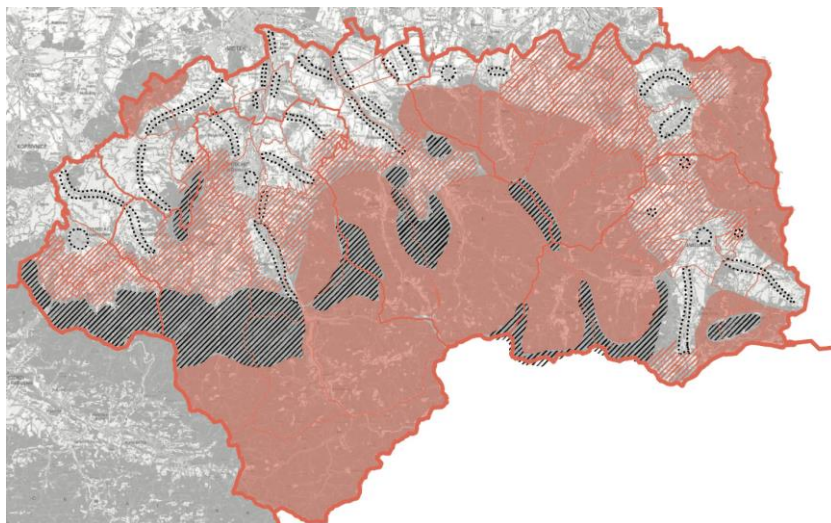
Práce se zaměřuje na pohled od sídelní struktury a krajiny, přes vazbu sídla na otevřenou krajinu po základní organizaci obce – strukturu, umístění zástavby a formování veřejných prostranství. Práce nesleduje architektonický detail, materiály a tvarosloví objektů. Záběrem tedy předložená práce propojuje měřítko obsažené v Zásadách územního rozvoje, územních studiích, územních a regulačních plánech a koncepčních dokumentech dalších subjektů veřejné správy (CHKO, MAS) s poznatky a konkrétními situacemi, ve kterých se jednotlivé obce nacházejí.

Kapitola se věnuje popisu sledovaného území z pohledu krajinných charakteristik, tvorby osídlení a jeho proměn. Dále jsou popsány typy vsí a formy zástavby v oblasti, jako klíčový podklad pro další práci a nahlížení na jejich rozvoj. Analytická část klade důraz především na projevy urbanizace a jejich dopady na podobu osídlení, a to jak z pohledu odborných ukazatelů tak i celkového vnímání prostoru.

3.2 Rozptýlená zástavba v území

Specifickým fenoménem je rozptýlená zástavba v rámci hospodářských ploch (plužiny) téměř všech obcí ve sledované oblasti či jako samostatné obce. U této zástavby je možné vysledovat několik tendencí a fází vzniku. Tato rozptýlená zástavba často nebývá původním typem zástavby (myšlen je stav 1833/36), ale dnes je již nedílnou součástí krajinného rázu a typické podoby osídlení oblasti a problematika přístupu k ní se prolíná celým prostorem. V tomto směru se do povědomí dostal ponejvíc termín „Slezská roztroušená zástavba“, jelikož v tomto prostoru je patrný nejzřetelněji.

Podněty pro vznik této výstavby vzešly především z postupného pasekářského osídlování směrem do hor, vyplňování dříve prázdných či hůře dostupných částí katastrů, pozdějším vyčleněním nových vsí či umísťováním nové zástavby kolem příjezdových cest. Vzniku této zástavby krom okolností vzniku napomohla i industrializace a například míra regulace ve stavebních řádech. Ve stabilním katastru často nalézáme tuto zástavbu na okrajích katastrů. V 50. letech 20. století již tento fenomén nacházíme téměř u všech obcí i v ploše plužiny. Rozšíření a základní projev rozptýlené zástavby je patrný z obrázku Formy rozptýlené zástavby (vlastní členění).

Obrázek 4 Formy rozptýlené zástavby (vlastní členění) – horské osídlení s oddělenými stanovišti (červená), podhorské osídlení celoplošné (šrafa), zformovaná jádra vsí v současnosti (tečkovaně), osamocené stavby mimo zástavbu obce (bez šrafy), území bez trvalých staveb (černá šrafa), zdroj: autor

U samotné plošné rozptýlené zástavby můžeme nalézt řadu prostorových variant v závislosti na poloze, vazbách na okolní obce a okolnosti vzniku. V založení často se snahou o geometrická pravidla, nejedná se tedy vždy o nahodilou zástavbu, ve kterou se později proměňuje.

4 Metodika určování typů osídlení v oblasti a jejich znaků

V následující kapitole je představena nová metodika k mapování a rozboru osídlení oblasti pro potřeby usměrnění urbanistického rozvoje, zachování rázu a kontinuity prostoru. (propsat do úvodu) Území je rozděleno do „oblastí“, ve kterých dominuje určitá podoba vsí, identifikováno je několik „typů vsí“, pro které jsou charakteristické určité „znaky“. Tyto ukazatele jsou formulovány za účelem ukotvení jednotlivých vsí a lokalit v hierarchii krajiny a osídlení a nalezení elementárních pravidel – znaků. Znaky pak mají účel nikoli pouhých diagnostických ukazatelů, ale praktických nástrojů pro práci s konkrétní lokalitou. A to jak formou srovnávání mezi jednotlivými obcemi v rámci typů či oblastí (v realitě mezi jednotlivými údolími), tak v rámci predikce dopadu jejich změn nebo jako kompoziční prvky při plánování rozvoje obcí.

Od zvoleného měřítka odvisí i nalezená míra odlišností a specifik. Jakkoliv se sledovaná oblast, ostatně jako každá jiná, zvenčí může jevit homogenně, lze zde identifikovat zdánlivě až protikladné situace. Hledat je můžeme na největším měřítku základního obrazu krajiny, viz například *ATELIER T-PLAN*, (2013), v rozdílných příčných profilech údolí, a strukturách vsí, jak je nalézáme ve stabilních katastrech. A pokračovat můžeme v nejmenším měřítku u staveb lidového stavitelství nebo prvků hrazení polí, kde lze také nalézt značné rozdíly jen ve srovnání vedlejších údolí, což je postihuje například *Jiří Langer*, (2011) či *Václav Mencl* (1980). Všechny tyto reálie se spolu s historickými událostmi navíc propisují do společnosti, její struktury a slovesnosti, která z ní vzchází.

Hledání specifik pak z pravidla vyústí v to, co krásně popisuje Bohuslav Blažek ve své knize *Venkovy* (2004), konkrétně v ono množné číslo výrazu „venkov“. Cílem předložené metodiky a následné aplikace ovšem není hledání rozdílů, ale naopak snaha najít jednotící prvky. Z tohoto důvodu například není akcentován běžně zdůrazňovaný rozdíl mezi Valašskem, Lašskem a Těšínskem. Motivací není snaha unifikovat pestrou paletu jedinečných stanovišť, ale zachránit jejich klíčové charakteristiky v proměňujícím se území. Dnes se totiž na mnoha místech nacházíme v situaci, kdy osídlení přichází o jakýkoli charakter a čitelnost, dřívější znaky jsou stírány a dochovaná „původní“ stanoviště se přestávají uplatňovat v celkovém vnímání prostoru. Nebýt výrazné krajinné veduty na pozadí každého sídla, leckde by bylo velmi nesnadné se v prostoru elementárně orientovat.

4.1 Oblasti

Obrázek 5 Oblast vsí s jádry – Kozlovice, Lhotka. Osídlení v rovinné či mírně zvlněné krajině, foto: autor, prosinec 2024

Obrázek 6 Oblast převládající plošné zástavby – okraj katastru Komorní Lhoty a Smilovic, foto: autor, únor 2025

Obrázek 7 Horské Fragmenty osídlení – Osada Gruň (Staré Hamry), příklad izolovaného osídlení na horském hřebeni, foto: autor, listopad 2024

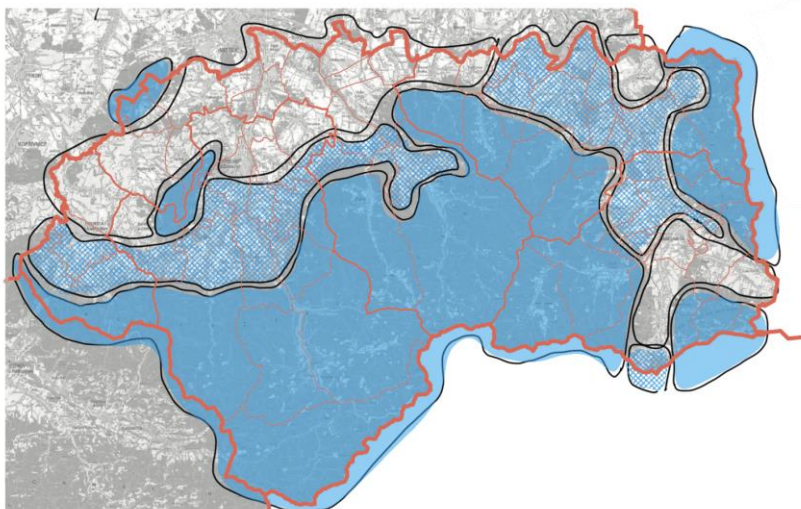
Oblasti		
Oblast vsí s jádry	Oblast převládající plošné rozptýlené zástavby	Horské fragmenty osídlení

Tabulka 1 Oblasti. zdroj: autor

Území je rozděleno do tří oblastí, pomyslných matic. V oblastech se nachází 1 či dva typy vsí, ty mají navíc řadu společných či podobných znaků. Rozdělení do oblastí je jakousi syntézou základních krajinných charakteristik, postupu osídlování oblasti, urbanizačních os, nadmořské výšky a částečně se tam promítá i dřívější členění na panství či hranice CHKO. Příslušnost k oblasti je dána obdobnou polohou a rolí v sídelní struktuře, riziky, spádovostí a převahou společných charakteristik.

Naopak záměrně oblasti nekorespondují se správním členěním na katastry jednotlivých obcí. Rovněž záměrně je v grafice obrázku Oblasti použito neurčité hranice mezi oblastmi. Ta je měkká a plynulá, proto v reálném prostředí často nesnadno definovatelná. Základním východiskem pro zařazení je nadmořská výška stanoviště a jeho odlehlost, tedy přírodní charakteristiky. Je tak zcela běžné, že se na katastru jedné obce, ač je jí zde přiřazen jediný typ vsí, nachází více forem osídlení. Na jediném katastrálním území tak můžeme nalézt více oblastí, typů vsí a jejich fragmentů, a tedy i zcela rozdílné znaky. Toto by nás mělo vést k posuzování a následné práci s lokalitou dle její skutečné podoby.

Oblasti nejsou dále podrobně rozebírány, jelikož jsou dostatečně popsány v rámci rozboru typů vsí a znaků většího měřítka. Základním účelem členění na oblasti je uvědomění si, že i na opačných koncích oblasti existují lokality podobného charakteru, které byly či jsou vystaveny podobným tlakům, a jejich vzájemné porovnávání může vést k řešení mnoha situací.

Obrázek 8 Oblasti – Oblast vsí s jádry (bílá), oblast převládající plošné rozptýlené zástavby (šrafa), horské fragmenty osídlení (modrá), zdroj: autor

4.2 Vsi – Srovnávací rozdělení vsí

Účel a způsob rozdělení

Sídla v území jsou rozdělena na 4 skupiny podle společných znaků. Počet skupin – typů je dán identifikovanými 2 základními projevy osídlení rozptýleného a 2 u obcí s jádrem, které již není možné dále redukovat. Toto rozdělení sleduje podobné znaky vesnic v území v obdobném umístění v rámci sídelní struktury a topografie.

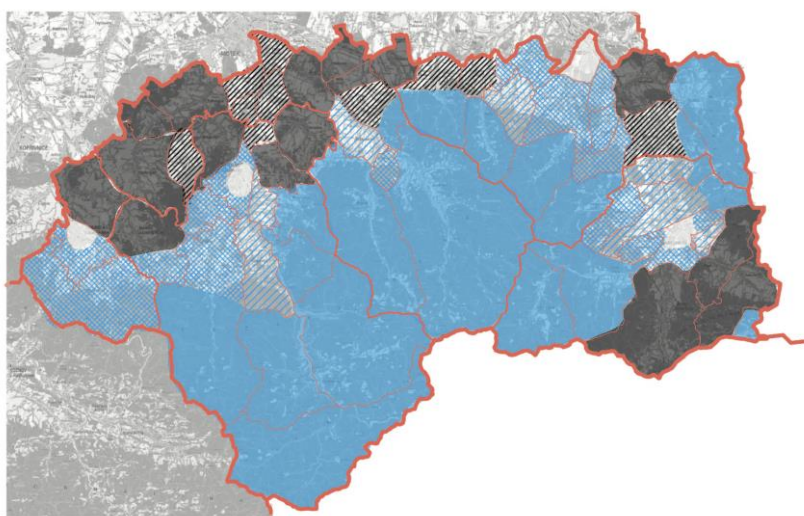
Rozdělení vychází z existujících typologií venkovských sídel a v některých bodech se s typologiemi rozchází, neb není postaveno čistě na sledování způsobu založení vsí. Nejedná se však o typologii novou či nahrazující typologie předešlé, nýbrž pouze o praktické rozdělení pro účely této práce. Hlavním cílem je postavit vedle sebe do jedné skupiny podobná sídla, která v nedávné a současné době čelí či čelila obdobným výzvám v oblasti rozvoje a urbanizace.

Srovnávací rozdělení se zaměřuje na hledání společných urbanistických, prostorových a funkčních charakteristik vsí, na kterých lze sledovat tendence vývoje, schopnosti snést další rozvoj a čelit ztrátě charakteru. V oboru standardně používané typologie jsou založeny na, někdy až obsesivním, hledání rozdílů v jejich způsobu, době a kulturním pozadí založení. V této práci se vedle sebe v jedné skupině mohou ocitnout obce jiného založení, ale podobných možností pro rozvoj, který u jednotlivých obcí již větší či menší měrou započal.

Pro rozdělení vsí do skupin pro jejich další detailnější rozbor bylo směřodlatné nalezení relevantního počátečního bodu. Ten se zejména u zachovalých vsí blíží podobě dle založení či řekněme podobě ze stabilního katastru (zde 1833 a 1836). U vsí, kde byla jejich historická podoba již výrazně přepsána a neuplatňuje se tolik v jejich fungování, je zvolen bod pozdější, pro dnešek relevantnější. Příkladem může být postupný přerod fragmentární rozptýlené zástavby v jádro vsi. Roli hraje i kostra cest, organizace katastru a jeho dnešní čitelnost (například lánová plužina). Vsi pro případové studie jsou voleny s ohledem na to, aby postihly co nejvíce jevů a obsahovaly lokality, kde byly některé charakteristiky již přepsány.

Typy vsí

Ve sledované oblasti byly rozpoznány vsi s jádry, tedy obce se zřetelným oddělením sídla od krajiny, a vsi rozptýlené, plošně vyplňující nezalesněné plochy katastrů. S jádry jsou dlouhá ves (typ 1) a krátká ves (typ 2), mezi rozptýlené náleží nepravidelná rozptýlená zástavba (typ 3) s identifikovanými dvěma variantami a horská izolovaná zástavba (typ 4). Přičemž fenomén rozptýlené zástavby je typický pro celé sledované území, tedy i u vsí s jádry se objevují fragmenty tohoto osídlení, a to zejména v závislosti na geometrii katastru a topografii. Není tedy výjimkou, že k dlouhé vsi v údolí náleží i malá plocha s charakterem horské izolované zástavby (např. obec Palkovice a lokalita Hůrky). Je tedy zřejmé, že rozdělení obcí není možné striktně napasovat na správní členění, nutno sledovat topografii či pro zjednodušení oblasti z předchozí kapitoly.

Obrázek 9 Srovnávací rozdělení vsí, vsi s jádry: dlouhá ves (černá), krátká ves (černá šrafa), vsi rozptýlené: nepravidelná rozptýlená zástavba (modrá šrafa křížem a modrá šrafa), horská izolovaná zástavba (modře), jádro města (bílá), zdroj: autor

Na mapce „Srovnávací rozdělení vsí“ je názorně vidět, že vsi s jádry (černá) a vsi rozptýlené (modrá) leží vedle sebe sdružené ve skupinách. Je to dáno ponejvíce snad krajinou a jejími možnostmi a vděčíme tomu za jednotící krajinný ráz. Při hledání podobných vsí pak mimo jiné posloužilo hledání podobného stanoviště v krajině (například uzavřené údolí, úpatí hor atd.). V druhém směru můžeme sledovat urbanizační osy v území (viz analytická část), kde nalézáme ucelené řetězce vsí počínající dlouhou či krátkou vsí pod horami a přes rozptýlenou zástavbu přecházející až k horské izolované zástavbě. V této linii nejčastěji nacházíme změny v charakteru vsí a na jejich propojeních potírání jejich rozdílů.

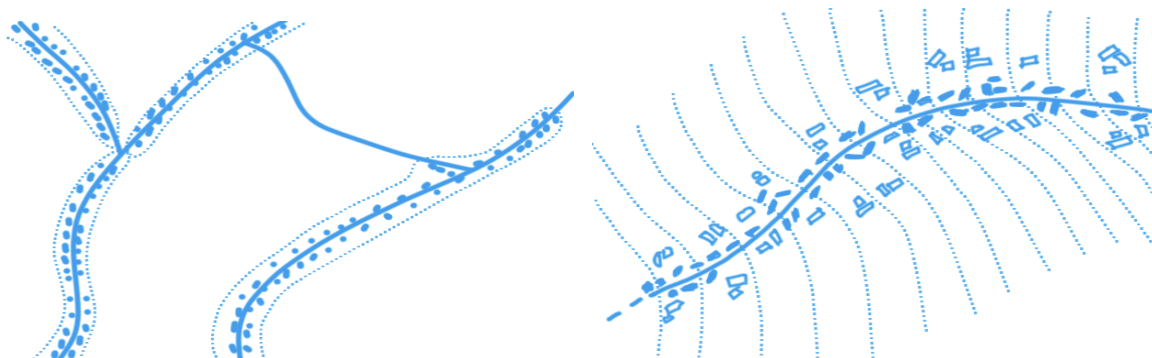
Níže je uvedená stručná tabulka Srovnávací rozdělení vsí s přiřazením obcí k danému typu. Podrobná verze tabulky je samostatnou Přílohou č. 1 této práce.

Vsi			
Vsi s jádrem		Vsi rozptýlené	
Dlouhá Ves (typ 1)	Krátká Ves (typ 2)	Nepravidelná rozptýlená zástavba (typ 3)	Horská izolovaná zástavba (typ 4)
Dobratice, Janovice, Kozlovice, Lubno (FnO), Metylovice, Mosty u J., Myslík, Nošovice, Palkovice, Písek, Tichá, Kunčice pod Ondřejníkem, Bukovec, Nižní Lhoty, Vendryně, Skalice	Baška, Bystřice, Hodoňovice, Kunčičky, Bystřice, Hodoňovice, Smilovice, Komorní Lhota Vyšní Lhoty	Hrádek, Milíkov, Návsí, Nová Ves (FnO), Písečná, Raškovice, Ostravice, Bocanovice, Guty (Tř), Karpetná (Tř), Košařiska, Lyžbice (Tř), Nebory (Tř), Oldřichovice (Tř), Pražmo, Pstruží, Trojanovice, Tyra (Tř), Čeladná	Bílá, Dolní Lomná, Horní Lomná, Hřčava, Krásná, Malenovice, Morávka, Nýdek, Řeka, Staré Hamry

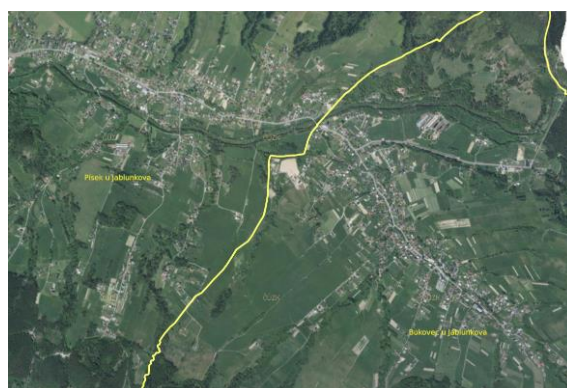
Tabulka 2 Srovnávací rozdělení vsí, zdroj: autor

Vsi s jádrem:

4.2.1 Dlouhá ves (typ 1)

Obrázek 10 Dlouhá ves – schéma zapojení vsi do sídelní struktury a schéma vnitřní struktury obce, zdroj: autor

Obrázek 11 Dlouhá ves – Pohled na prostřední část obce Metylovice, s krajními objekty zástavby vystupujícími z údolí potoka, většina zástavby je skryta v údolí, foto: autor, prosinec 2024

Obrázek 12 Dlouhá ves – Bukovec a Písek, poloha zástavby v rámci osy údolí, návaznost mezi katastry a rozptýlená zástavba téměř v celé ploše, zdroj: Národní geoportál INSPIRE

Základní popis vsi

Dlouhá ves je jedním ze dvou typů vsí ve sledované oblasti, které mají definované jádro, a nalézt ji můžeme v podhorských údolích v otevřené krajině, zpravidla v menším údolí podél potoka. Základním znakem vsi, kterému v této práci vděčí za označení, je její délka. Ves táhnoucí se kolem komunikace v ose je dlouhá 2 km a leckde i přes 5 km, což je při šířce do několika set metrů velmi výrazný nepoměr. Navíc tyto obce jsou často v řadě za sebou se zástavbou zcela či téměř navazující a vytváří řetězce i přes 20 km. Tento jev se výrazně propisuje do podoby sídelní struktury a krajinného rázu. I dlouhá ves je doprovázena rozptýlenou zástavbou, která se historicky nacházela pouze v odlehlých částech katastru a velmi fragmentárně.

Z pohledu vnitřního uspořádání je zajímavé nepříliš zřetelně definované ústřední veřejné prostranství, které se táhne v ose celou vsí a pouze na některých místech nabývá intenzivnějšího charakteru.

Z pohledu zažitých typologií se jedná především o vsi řadové a lánové, případně řetězové. Pro zařazení do této skupiny je také charakteristická pravidelně organizovaná plužina, kdy lánům vděčíme za pravidelnou strukturu cest. Některé do této skupiny zařazené obce již svým historickým charakterem hraničí s rozptýlenou zástavbou, ovšem pro větší pravidelnost a současnou zastavěnost jsou uváděny zde. Centra některých vsí v této práci zařazených do horské izolované zástavby (Typ 4), vykazují rovněž znaky dlouhé vsi.

V současné době tento typ vsí čelí zejména urbanizačnímu tlaku blízkých měst, umísťováním zastavitelných ploch bez zřetele k původní struktuře a prostorovým limitům komunikace v ose obce.

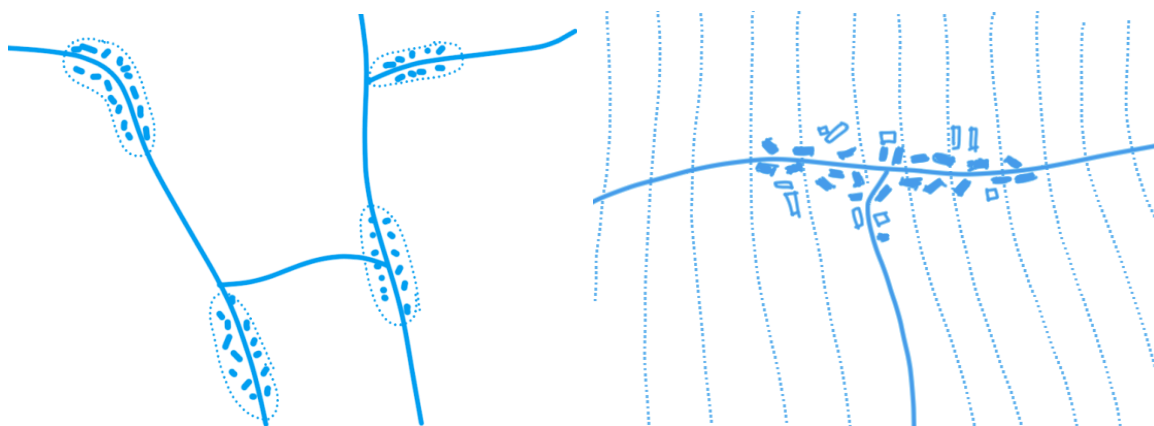
Obce obdobného charakteru v území

Dobratice, Janovice, Kozlovice, Lubno (součást Frýdlantu nad Ostravicí), Metylovice, Mosty u J., Myslík, Nošovice, Palkovice, Písek, Tichá, Kunčice pod Ondřejníkem, Bukovec, Nižní Lhoty, Vendryně, Skalice

Případová studie

Pro zpracování případové studie a objasnění zákonitostí tohoto typu vsi byla vybrána obec Tichá v ORP Frenštát p. R.

4.2.2 Krátká ves (typ 2)

Obrázek 13 Krátká ves – schéma zapojení vsi do sídelní struktury a schéma vnitřní struktury obce, zdroj: autor

Obrázek 14 Krátká ves – Hodoňovice, střed obce. Foto: autor, duben 2023

Obrázek 15 Krátká ves – Smilovice, rozsah zástavby na leteckém snímku z 50. let 20. století, zdroj: Národní geoportál INSPIRE

Základní popis vsi

Krátká ves náleží rovněž mezi vsi s jádrem ve sledované oblasti, nalézt ji můžeme pod horami v otevřené krajině na rovině či u paty hor pod lesem. Základním znakem vsi a jejího katastru je v porovnání s ostatními vsemi v oblasti menší velikost, a to někdy i výrazně. Ves táhnoucí se kolem komunikace v ose je dlouhá od šesti set metrů do jednoho kilometru, to vše při šířce kolem 200 m, tedy šířce odpovídající leckde 5km dlouhé vsi. Krátké vsi svou velikostí umožňují variabilnější umístování v rámci sídelní struktury a často vyplňují volná místa. Vytvářejí tak méně zřetelně definovaný krajinný ráz oproti vsím dlouhým. I krátká ves je doprovázena rozptýlenou zástavbou, která se historicky nacházela pouze v odlehlých částech katastru a velmi fragmentárně.

Ve věci vnitřního uspořádání je typická nepravidelnost v umístování staveb a malé měřítko vymezeného prostoru ve středu vsi, který se táhne v celé její délce.

V literatuře věnující se typologii vsí se jedná především o vsi krátké řadové a řetězové. Pro zařazení do této skupiny je také charakteristická pravidelně organizovaná plužina, kdy lánům vděčíme za pravidelnou strukturu cest.

V současné době tento typ vsí čelí zejména urbanizačnímu tlaku blízkých měst, srůstání, ztrátě jasných hranic a změnám ve vnitřním fungování, kdy se dění z původních jader často přesouvá na nová místa.

Obce obdobného charakteru v území

Baška, Bystřice, Hodoňovice, Kunčičky, Lhotka, Pržno, Smilovice, Komorní Lhota
Vyšní Lhoty

Případová studie

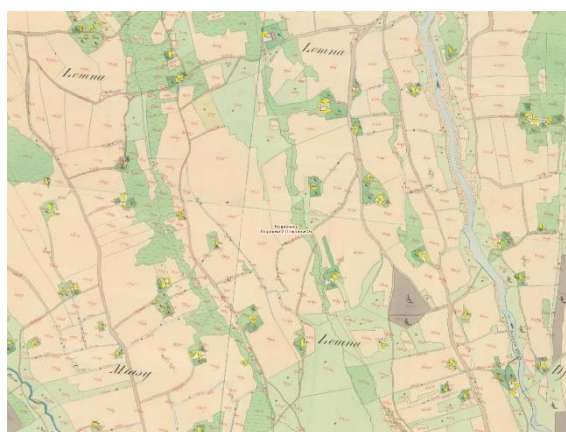
Pro zpracování případové studie a objasnění zákonitostí tohoto typu vsi byla vybrána obec Baška v ORP Frýdek-Místek.

Vsi rozptýlené:

4.2.3 Nepravidelná rozptýlená zástavba (typ 3)

Obrázek 16 Nepravidelná rozptýlená zástavba – schéma zapojení vsi do sídelní struktury a schéma vnitřní struktury obce, zdroj: autor

Obrázek 17 Nepravidelná rozptýlená zástavba – Pomezí obcí Košařiska a Milíkov, foto: autor, listopad 2025

Obrázek 18 Nepravidelná rozptýlená zástavba – Trojanovice, stabilní katastr, zdroj: Geoportál MSK

Základní popis vsi

Nepravidelná rozptýlená zástavba je zástupcem rozptýlených vsí tolik typických pro sledovanou oblast. Tyto vsi leží na úpatích a svazích hor a často jejich katastry dosahují až k nejvyšším hřebenům. Vsi jsou charakteristické plošnou, dříve řídkou zástavbou na většině plochy katastru, v některých případech s náznaky rozvržení. Ve vyšších polohách pak tato zástavba přechází v horskou izolovanou zástavbu (viz vsi Typu 4). Velmi podstatnými znaky nepravidelné rozptýlené zástavby jsou průběžná zástavba napříč hranicemi katastrů a to, že samotná ves je jakousi formou krajiny. Krajinný ráz je dán především řídkou zástavbou, přírodním charakterem a expozicí vůči výhledům do krajiny.

Při prvotním umísťování jednotlivých usedlostí či v některých případech jejich skupin zpočátku hrálo roli především vhodné umístění v rámci obhospodařované plochy, nikoli těsná vazba na cesty. A to i v případě, že cesta přímo protínala pozemek. Umísťování podél cest je charakteristické až pro pozdější vlny výstavby. V těchto vsích absentuje tradičně chápáné jasně vymezené a dominantní veřejné prostranství.

Z pohledu zažitých typologií se jedná především o vsi dvorcové, popř. shlukové či hromadné, ovšem s podmínkou velmi nízké hustoty zastavění s absencí geometrického předpisu, občasné, na přechodu mezi oblastmi, vsi s prvky řadového/lánového rozvržení. Typická je plužina úseková, obhospodařované území vsi obsahuje pouze občasné fragmenty geometrického členění na lány či pásy. Všechny tyto vsi jsou novověké.

Rozptýlené vsi se ponejvíce potýkají s křehkou hranicí mezi fungující krajinou s rozptýlenou zástavbou a řídkou celoplošnou zástavbou s uzavřenými pustnouchými prolukami. Nepřítomnost tradičních veřejných prostranství a méně přehledná síť cest vedou k nejednoznačnému vnímání a fungování obce. Tyto jevy přispívají k postupné ztrátě identity prostředí.

S ohledem na rozmanitost těchto vsí a skutečnost, že u některých lze nalézt ve fragmentech určité pravidelnosti, které mohou být východiskem pro další práci s jejím rozvojem, je zpracována jedna případová studie pro obec zcela nepravidelnou a jedna pro obec, ve které tyto fragmenty můžeme nalézt. Také obce jsou rozděleny do dvou skupin dle podobnosti s případovými studiemi.

Obce obdobného charakteru v území:

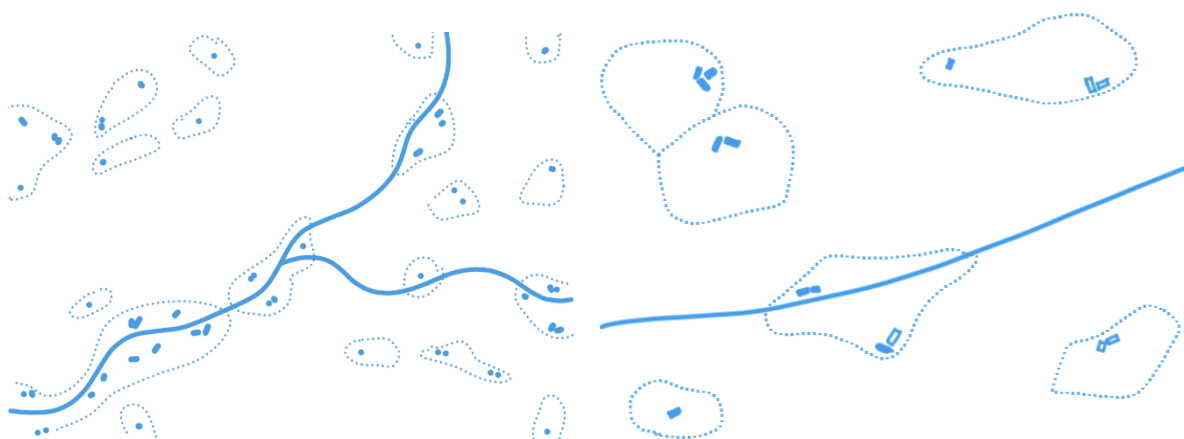
Nepravidelné obce: Bocanovice, Gutý (Třinec), Karpetná (Třinec), Košařiska, Lyžbice (Třinec), Nebory (Třinec), Oldřichovice (Třinec), Pražmo, Pstruží, Trojanovice, Tyra (Třinec), Čeladná

Obce s fragmenty geometrického předpisu: Hrádek, Milíkov, Návsí, Nová Ves (FnO), Písečná, Raškovice, Ostravice,

Případová studie

Pro zpracování případové studie a objasnění zákonitostí daného typu vsi byla pro nepravidelné obce vybrána obec Pstruží v ORP Frýdlant nad Ostravicí a pro obce s fragmenty geometrického předpisu obec Hrádek v ORP Jablunkov

4.2.4 Horská izolovaná zástavba (typ 4)

Obrázek 19 Obr. Horská izolovaná zástavba – schéma celé vsi, schéma samotných horských fragmentů osídlení zdroj: autor

Obrázek 20 Obr. Horská izolovaná zástavba – Byčinec (Morávka), polana obklopená lesem, foto: autor, srpen 2021

Obrázek 21 Obr. Horská izolovaná zástavba – Řeka, zástavba v centru obce, foto: autor, leden 2025

Základní popis vsi

Osídlení v nejdlejších lokalitách uzavírá horská izolovaná zástavba a stejně tak uzavírá i zde formulovanou typologii vsí. V koncových částech hlavních údolí a v sevřených menších údolích mezi prvními vrcholy Beskyd se rozprostírá plocha s fragmenty osídlení uvězněnými v zalesněné ploše. Toto prostředí je primárně determinováno přírodními podmínkami a topografií, kdy profil údolí, svažitosť svahů a plochy v sedlech a na hřebenech vytvářejí limity pro vznik souvislé zástavby i aplikace jakýchkoli geometrických pravidel.

U řady těchto vsí v níže položených částech vzniklo pomyslné jádro v leččem blízké konci řetězce dlouhých vsí (viz Typ 1). Na tyto části je možné aplikovat principy a znaky dlouhé vsi, ovšem s rozdílem, že pravidelnost zde není možná a na zástavbu přímo navazují prudké dnes zalesněné svahy. Proto střed obce nabývá řekněme extenzivního charakter a výraz „jádro vsi“ lze aplikovat jen volně. Dominantní část vsi zaujímá velmi řídká rozptýlená izolovaná zástavba s nepravidelnými rozestupy a s minimálními prostorovými a pocitovými vazbami, zato zasazená do úchvatné horské krajiny. Tomuto dříve drsnému a dnes především pro rekreaci atraktivnímu prostředí

se blíže věnuje případová studie. Stanoviště tohoto charakteru lze v menší míře nalézt i na katastrech ostatních typů vsí v jejich vyšších polohách. A je to právě horská izolovaná zástavba, která se nejvíce propsala do všeobecně vnímaného obrazu osídlení a krajiny celé oblasti.

Používané typologie vsí se tomuto prostředí mnohdy nevěnují, neb v mnoha ohledech ani není možné hovořit o vsích. V případě existence souvislejší zástavby je často zmiňována ves řetězová, někdy dvorcová. Vzhledem k fragmentárnosti přichází v úvahu i používání pojmů samoty a salaše (nikoli ve striktně etnografickém pojetí). S ohledem na vznik vsí by se jednalo o vsi založené jako uhlířské. O plužině v pravém slova smyslu zde není možné mluvit. Zmínit možno pouze skutečnost, že současné plochy lesa neodpovídají dřívějšímu stavu (před 1945, kdy toto osídlení dosáhlo maxima) a to jak rozsahem tak využíváním. Dříve byly lesy využívány rovněž na pastvu a pěstování.

Ač je horská izolovaná zástavba zařazena mezi vsi, jedná se často o samostatná stanoviště s minimálními vzájemnými vazbami, čemuž také vděčíme za uchování řady specifík. V současné době pozorujeme někdy až zápas mezi běžným fungováním a hospodařením, konzervací stavu a ochranou přírody a tlakem na intenzivní rekreační využití. A proměňuje se také místní komunita.

Obce obdobného charakteru v území:

Bílá, Dolní Lomná, Horní Lomná, Hřčava, Krásná, Malenovice, Morávka, Nýdek, Řeka, Staré Hamry

Případová studie

Pro zpracování případové studie a objasnění zákonitostí tohoto typu vsi byla vybrána obec Staré Hamry v ORP Frýdlant nad Ostravicí.

4.3 Znaky – charakteristické parametry

Představené nové rozdělení vsí do 4 typů bylo vytvořeno na základě podobností jednotlivých obcí v oblasti. Tyto se odehrávají především v rovině jejich uspořádání a fungování a pokrývají měřítko sídelní struktury, přechodu mezi sídly a krajinou i vnitřní struktury sídel i jejich ústředních prostranství. Z podobností jsou naformulovány skupiny „znaků“ coby charakteristických parametrů pro každý z typů vsí. Některé znaky jsou totožné či téměř totožné i pro více typů vsí, což je vnímáno jako jev vytvářející sdílený ráz sledovaného území či jeho části.

Znaky jsou jednoduchá pravidla, která jsou pro dané vsi charakteristické a je možné je v rámci sídel porovnávat a uplatňovat v rozvoji obce. Při formulaci znaků coby pravidel dochází k určité míře zobecnění, při hledání v terénu i v rámci jednoho znaku lze nalézt mírné odchylky mezi jednotlivými obcemi i jejich částmi (často coby reakce na místní topografii). Děje se tak ovšem v mezích shodných tendencí i úskalí rozvoje a vlivu na podobu sídla.

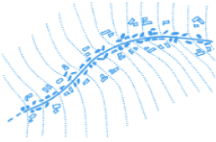
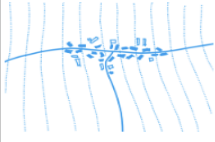
Každý z formulovaných typů sídel je popsán na maximálně deseti znacích. Ty jsou strukturovány do 4 měřítek. Prvním je obraz vsi, jakýsi celkový dojem ze vsi a její polohy v krajině, druhé popisuje zapojení sídla do struktury a jeho vztah vůči

otevřené krajině. Zbývající dvě měřítka postihují vnitřní strukturu sídla a jeho kompozici a v největším detailu také zákonitosti a potenciál jeho veřejných prostranství a umísťování objektů v prostoru. Jelikož je osídlení komplexní jev a ve sledované oblasti je více než jinde patrné prolínání vsí a krajiny, dochází v některých případech i k značnému provázání jednotlivých znaků.

Účelem stanovení těchto znaků je praktické rozpoznání charakterů a kvalit prostředí a jeho jednotlivých zákonitostí. Znaký poslouží pro vyhodnocení stavu sídla a jeho porovnání s realitou dalších obcí, které musely či musí reagovat na obdobné výzvy. Na těchto elementárních pravidlech je také možné podepřít a prověřit rozvojové aktivity. Rozpoznávání znaků v terénu a jejich rozboru bude využito v aplikační fázi této práce.

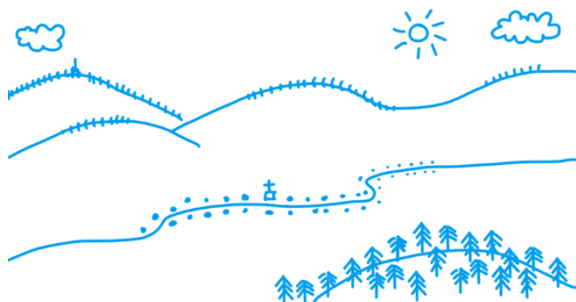
Pro obec a plánování jejího rozvoje a práce s prostorem pak není podmínkou všechny znaky celoplošně uplatňovat, což již pravděpodobně u žádné obce není možné, nýbrž zohledňovat je na příslušných úrovních při plánování rozvoje. Aktivně pracovat se znaky a navracet je do již výrazně pozměněného prostoru pak lze především na úrovni veřejných prostranství obce.

V následující tabulce naleznete nově definované znaky pro jednotlivé typy vsí rozdělené podle měřítka. Některé znaky se opakují u více typů vsí, což je dáno jejich shodným či velmi podobným projevem v daném parametru. Na další stránce následuje ukázka 4 znaků, po jednom pro každou ves.

		Znaky			
		Vsi s jádrem		Vsi rozptýlené	
		Typ 1 - Dlouhá ves	Typ 2 - Krátká ves	Typ 3 - Nepravidelná rozptýlená zástavba	Typ 4 - Horská izolovaná zástavba
vsi					
oblasti		oblast I	oblast I	oblast II, oblast III	oblast III
Znaky podle měřítka	obraz vsi	šňůra korálků	hromádka	chalupy vysypané z rukávu	Na samotě u lesa
	osídlení struktura, sídlo a krajina	nekonečná obec	podél vody i pod lesem	až na horizont	dál už cesta nevede
		prázdný horizont	chalupy rozsypané v polích za vsí	krajina uprostřed obce	každý sám za sebe
		chalupy rozsypané v polích za vsí			
	vnitřní struktura, kompozice	osa	osa	plocha	v hlavní roli topografie
		žebřík	žebřík	cik cak	
		z centra rovnou do krajiny	z centra rovnou do krajiny	jak velká má být mezera?	cesty, které nespojují
		děravý konec	začátek i konec		
	uspořádání prostranství a zástavby	pětikilometrová návěs	kilometrová návěs	Je tu vůbec nějaká návěs?	není komunita, není návěs
		domy skoro vedle sebe	domy skoro vedle sebe	sousedá mám na dohled	sousedá mám za lesem

Typ 1 – Dlouhá ves

Šňůra korálků

Obrázek 22 Šňůra korálků, zdroj: autor

Dlouhý úzký pás zástavby klikatící se kolem potoka nebo ležící uprostřed údolí, kolem otevřená krajina, občas usedlost, na pozadí hory. V místech, kde není dominantní novodobá zástavba, je možné rozeznat jednotlivé usedlosti a pravidelné rozestupy mezi nimi. V takových místech obec opravdu připomíná korálky navlečené na šňůře.

Typ 2 – Krátká ves

Hromádka

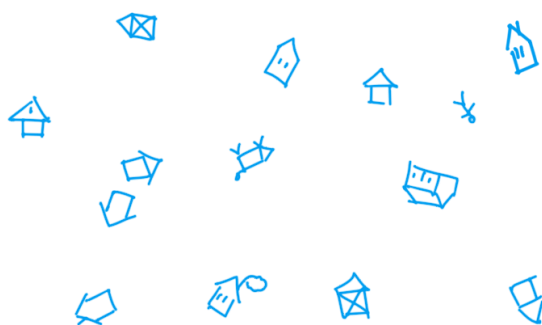

Obrázek 23 Hromádka, zdroj: autor

V nikterak dramatickém terénu u úpatí hor leží podlouhlá hromádka chalup. Krátké vsi opravdu připomínají nepříliš pravidelné, asi necelý kilometr dlouhé hromádky uprostřed otevřené krajiny propojené liniemi cest. Často jich nalezneme několik v řadě za sebou, jasně oddělených poli. Pokud tyto hromádky postupně nesrostly do jedné velké hromady, mají jako jediné vsi v oblasti jasný začátek i konec.

Typ 3 – Nepravidelná rozptýlená zástavba

Chalupy vysypané z rukávu

Obrázek 24 Chalupy vysypané z rukávu, zdroj: autor

Všechny vsi na našem území byly založeny úmyslně a podle tehdejších pravidel většinou i na místě vytyčeny. Takto stanovený obraz sídla v krajině vnímáme dodnes. V rozptýlené zástavbě to leckde nejen na první pohled vypadá, že chalupy někdo náhodně vytrousil z rukávu a moc se nestaral, kam dopadnou. Tak úplně náhodné to nebylo. A i ony pomyslné „chalupy vysypané z rukávu“ jsou hodnotným obrazem naší krajiny.

Typ 4 –Horská izolovaná zástavba

Na samotě u lesa

Obrázek 25 Na samotě u lesa, zdroj: autor

Při pohledu z každého okna vidíte les, nad ním úbočí kopce s další obydlenou loukou, a ti ve vyšších polohách i horizont zaplněný horami. Svět sám pro sebe obklopený přírodou, kde se zdánlivě nemusíte starat ani o souseda natož o osídlení dole pod horami. V jednom pohledu idyla v druhém komplikace, každopádně však jedinečné prostředí.

5 Případové studie

Pro stanovené 4 typy vsí je pro každý typ vybrán jeden či dva zástupci pro zpracování případových studií. Výběr obcí z různých lokalit v území sleduje pokrytí většího spektra problémů, charakteristických oblastí, různé polohy v osídlení a historické i současné správní členění (země, panství, okresy, ORP, MAS).

Jelikož ne na každém sídle je možné všechny tendence vysledovat, v rámci sledovaného území sídla čelila a čelí různým výzvám a v detailech se i v rámci jednoho typu mohou sídla lišit, bude v některých částech studií pro větší komplexnost doplněno rovněž srovnání s jiným sídlem daného typu v území.

Jak již bylo zmíněno, nacházíme se v oblasti, kde nejsou sídla striktně prostorově vymezena, neznamená tedy, že na jednom katastru nalezneme pouze jeden typ zástavby/vsi a pro některé formy je charakteristické pokračování přes hranici katastru. Týká se to i obcí z případových studií, vždy je nutné sledovat znaky, které zástavba v dané lokalitě obsahuje.

Níže je uvedena tabulka s jednotlivými typy vsí a výběrem obcí pro případové studie. V tezíh jsou formou shrnutí zastoupeny pouze jedna případová studie pro vsi s jádrem (typ 1) a druhá pro vsi rozptýlené (typ 3).

Vsi s jádrem	
Typ 1 Dlouhá ves	Tichá
Typ 2 Krátká ves	Baška (místní část Baška)
Vsi rozptýlené	
Typ 3 Nepravidelná rozptýlená zástavba	Pstruží, Hrádek
Typ 4 Horská izolovaná zástavba	Staré Hamry

Tabulka 3 Výběr obcí pro případové studie

5.1 Případová studie obec Tichá (Typ 1)

5.1.1 základní údaje, zařazení

Zvoleným reprezentantem pro dlouhou ves je obec Tichá v okrese Nový Jičín na Moravě. Obec má vlastní samosprávu a spadá pod ORP Frenštát pod Radhoštěm a MAS Lašsko, náleží do spádových oblastí měst Frenštát pod Radhoštěm a Kopřivnice. Obec s přibližně osmnácti sty obyvateli a katastrem 1 645 ha je dlouhá 5,6 km a plynule navazuje na obec Vlčovice (mimo sledované území) a Kunčice pod Ondřejníkem.

První zmínka obci je v latinské listině z roku 1359, což pravděpodobně řádově odpovídá i době založení obce. Ta coby řadová či lánová ves (dle zařité typologie) svým vznikem spadá do pozdně středověké kolonizace stejně jako širší okolí. Ve zmíněné listině je obec nazývána „Teychow et Nouumteychow“ tedy „Tichá a Nová Tichá“, což může poukazovat na tehdejší relativně nedávné založení. Okolní obce jsou prvními zmínkami a dalšími indiciemi vznikem ukotveny od poloviny 13. do poloviny 15. století.

Obrázek 26 Zasazení do krajiny – prázdný horizont, hřeben nad údolím Tichávky pod Janíčkovým vrchem, zástavba obce končí v zeleni vpravo, v pozadí Beskydy, foto: autor, červenec 2023

Obrázek 27 Rozptýlená zástavba na pomezí obcí Mniší (pozice fotografa), Kozlovice (usedlost vlevo) a Tichá (usedlosti vpravo a v pozadí), foto: autor, prosinec 2024

Obec leží ve zvlněné krajině v úzkém nerozvětveném údolí říčky Tichávka, údolí má hloubku cca 50 m a zástavba se nachází pouze kolem toku. Nadmořská výška středu obce je cca 350 m n. m., okolní kopce dosahují výšky 400–542 m n. m. (Tichavská hůrka). Katastr uspořádaný do lánů se táhne v několika místech až 1,5 km za horizont, v těchto místech se nachází samostatné rozptýlené usedlosti. Většinu katastru tvoří louky (dříve pole a louky), větší souvislá plocha lesa se nachází pouze na Tichavské hůrce.

Obec je charakteristickým zástupcem dlouhé vsi (Typ 1) a lze na ni rozpoznat jednotlivé znaky, jejichž čitelnost se dochovala do dnešních dnů. V obci je na mnoha místech dochován prostorový charakter veřejných prostranství, půdorysné stopy staveb i velké množství staveb historických, které napomáhají čitelnosti prostředí a jeho vnímání. Díky výraznější topografii údolí si obec zachovala kompaktní charakter a rozptýlená zástavba je v menším rozsahu přítomna pouze v okrajových částech

obce. V obci v průběhu posledního sta let zastaveno několik větších ploch a vytyčeny jsou další nové zastavitelné plochy, které případové studii poslouží jako reference současných rozvojových tendencí. Dochovaný ráz zástavby i okolní krajiny činí z obce cennou lokalitu.

Obrázek 28 Střed obce – souběh komunikace a říčky v ose obce, extenzivní charakter zástavby, foto: autor, prosinec 2024

Obrázek 29 Střed obce – křižovatka u kulturního domu a obecního úřadu, příjezd do obce přes kopec, foto autor, prosinec 2024

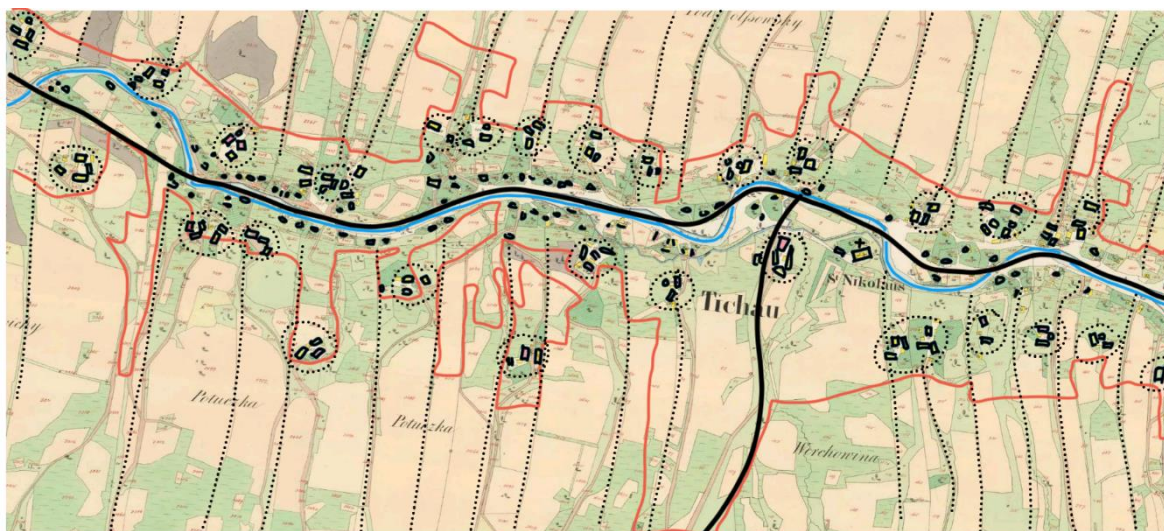
5.1.2 Shrnutí, závěry a tendence

V rámci případové studie obce Tichá byly detailně popsány projevy, souvislosti a úskalí jednotlivých znaků s ohledem na jejich ukotvení v historické podobě obce a na osídlení a současnou situaci.

Důraz byl kladen na důležitost a možnosti udržení znaků v prostoru, tak aby se i nadále uplatňovaly v jeho obrazu, což je možné i přes současný rozvoj zástavby, pokud tato bude respektovat základní parametry znaků.

Prostřednictvím následující série obrázků a schémat je zobrazen vývoj a tendence typu Dlouhá ves pro snazší aplikaci na jiné obce. Ty se celkově i v jednotlivých znacích mohou nacházet v jiné fázi rozvoje než obec Tichá, a tak zde obce mohou predikovat dopady svých současných rozhodnutí.

Na následujícím výřezu střední části vsi je prezentováno schéma původní struktury vsi z úvodu kapitoly vyznačené na stabilním katastru. Krom jednotlivých znaků je zde možné nalézt rovněž základní členění prostoru. Členění na lány se do dnešních dnů dochovalo prostřednictvím remízů, cest a často i vlastnictví. Velmi zřetelné jsou znaky Nekonečná obec, a Prázdný horizont, umocněné mezerovitostí zástavby a její malou vzdáleností od Osy. Je evidentní, že na podobu obce má významný vliv Žebřík, zde navíc často se zdvojenou osou na obou březích Tichávky, jak bylo v textu dokumentováno. Za pozornost stojí rovněž vedlejší komunikace kolmá na osu, která se v dalším vývoji projeví jako krystalizační bod pro další zástavbu.

Obrázek 30 Tichá – Stabilní katastr 1833 – schéma vsi (výřez) na podkladu stabilního katastru s vyznačenou říčkou Tichávka, lány, původními statky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

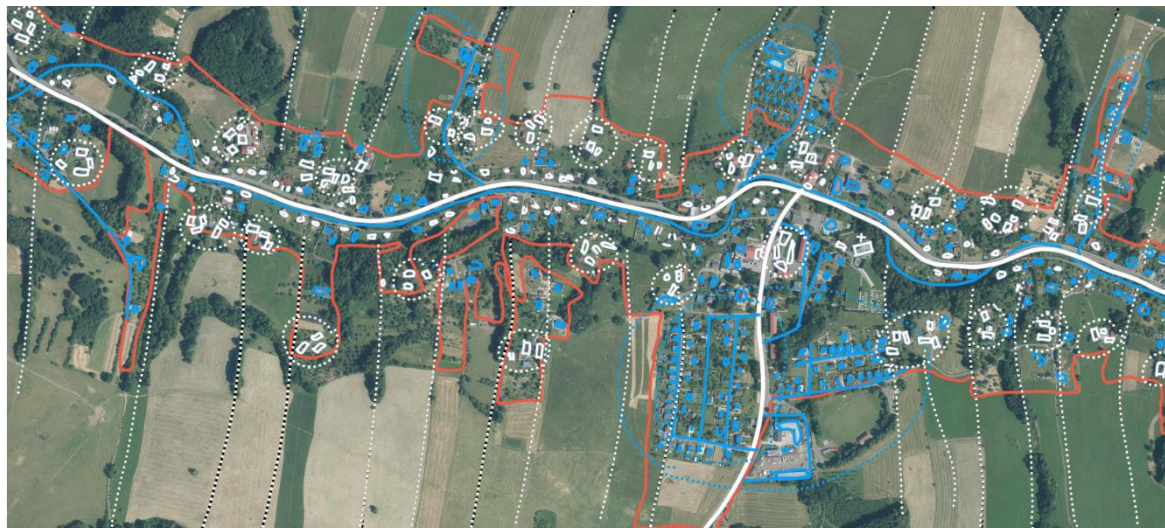
Následující zákres ukazuje obec v 50. letech 20. století, tedy v době probíhajících velkých změn, které se však ještě nestihly propsat do podoby zemědělské krajiny a obce. Je vidět, že rozvoj během století od pořízení stabilního katastru pokračoval kontextuálně, a to v instancích znaku Domy skoro vedle sebe, a to především výstavbou menších usedlostí kolem osy. Ostatně zastavování cenné zemědělské půdy nebylo žádoucí. Ovšem vidíme zde také první zárodek nepřilíh kontextuálního rozvoje. V návaznosti na zmíněnou komunikaci na pozemcích bývalé soukromé tkalcovny vzniká zástavba, které má negativní dopady hned na několik znaků, včetně primárního obrazu vsi – Šňůry korálků – a na osu vsi je minimálně navázána.

Obrázek 31 Tichá – Letecký snímek 1955 – schéma vsi (výřez) s vyznačenou první novodobou zástavbou a expanzí do krajiny (modře) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

Níže nalézáme obec Tichou v současnosti. Názorně lze vidět, jak v území povolená zástavba v nové lokalitě funguje jako precedens. Plocha kolem vedlejší komunikace se dále rozrůstá a s jejími vazbami a orientací do středu obce není pracováno. Při

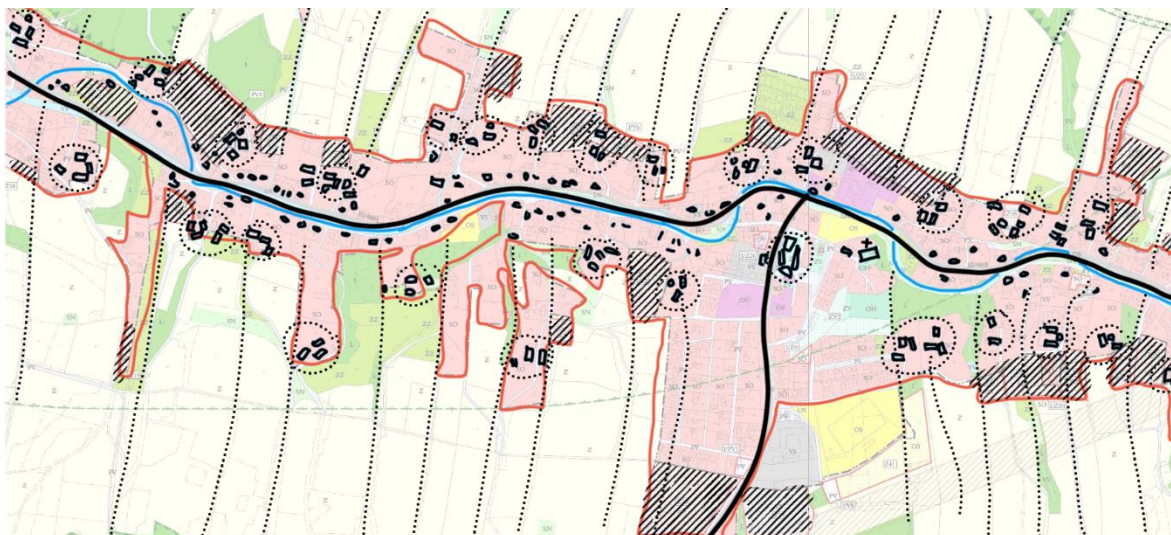
příjezdu v tomto směru obec působí jako plošný satelit, jelikož zástavba kolem potoka není pro průběh terénu vidět. Nalezneme zde ovšem i kontextuální rozvržení zástavby, a to rozšiřování podél příčle Žebříku, tedy podél cesty mezi lány (na obrázku vpravo nahoře). Pokud tato výstavba nezabírá přílišnou plochu, nevybíhá daleko do krajiny a neobsahuje další kolmé ulice, zůstávají znaky zachovány.

Obrázek 32 Tichá – Letecký snímek 2022 – porovnání obce v roce 1833 se současným rozsahem zástavby a uliční sítě (modře) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

Na posledním obrázku nalézáme hlavní výkres územního plánu se zakreslenou původní strukturou a šrafkami vyznačené nové zastavitelné plochy. Především drobnější zastavitelné plochy jsou situovány podél staré zástavby, což je pro udržení podoby obce vítané. Výjimkou je problematická plocha kolem vedlejší komunikace, kde jdou zastavitelné plochy téměř až na horizont, čímž je stírán znak Prázdný horizont i základní obraz vsi. Menší zastavitelné plochy mají v některých místech to negativum, že nejsou přímo propojeny s osou dle znaku Z centra rovnou do krajiny, obsahují nové podélné ulice a střed obce izolují od otevřené krajiny. Částečně také narušují základní kompoziční schéma vsi, které navíc není podpořeno ani vhodnou prací s veřejnými prostranstvími.

Hlavní zastavitelné plochy obce se však nacházejí jinde, v lokalitě na hranici katastru s dříve rozptýlenou zástavbou, dnes sceleným blokem, což je rovněž rozporuplné, vytváří to vyloučenou rezidenční lokalitu a narušuje hierarchii v území. V tomto větším měřítku je také pozorováno „ucpávání“ děravých konců a zástavby vůči otevřené krajině obecně.

Obrázek 33 Územní plán – hlavní výkres ÚP s vyznačeným rozsahem obce v roce 1833 a nově vytyčené zastavitelné plochy (šrafo), zdroj: autor

Na případové studii obce Tichá je patrné, že dlouhé vsi mají jednoduchá kompoziční pravidla, která jsou díky průběhu terénu často dobře patrná a mnohdy jsou doprovázena historickými stavbami. Tato pravidla jsou i dnes při plánování rozvoje uplatnitelná. Úskalí představují především nevhodné historické zárodky výstavby podél vedlejších komunikací a usedlosti volně v katastru coby precedens, a menší důležitost přikládání práci s veřejnými prostranstvími, které jsou primárně dopravním prostorem.

5.2 Případová studie obec Pstruží (Typ 3)

5.2.1 základní údaje, zařazení

Zvoleným reprezentantem pro nepravidelnou rozptýlenou zástavbu je obec Pstruží v okrese Frýdek-Místek, na Moravě. Obec má vlastní samosprávu a spadá pod ORP Frýdlant nad Ostravicí a MAS Frýdlantsko – Beskydy, náleží do spádové oblasti města Frýdlant n. O.

Obec s přibližně 1100 obyvateli a katastrem 714 ha. Obec se rozprostírá na úbočí hory Ondřejníka a jejího úpatí jí prochází významná komunikace údolím, ze které je primárně přístupná.

První zmínka obci je z roku 1581, kdy je obec vedena v registru Hukvaldského panství. První zmínky o podobných obcích v okolí nalézáme v různých pramenech z téže doby, předpokládán je tedy vznik v 16. století. Založení má pravděpodobně vazbu na frýdlantské železárny, které potřebovaly zdroj dřeva a rudy, ta se i zde být zřejmě jen krátce těžila. O původu obce vypovídají pomístní názvy jako Uhliský potok, Opálená či Stará salaš.

Obec by byla dle zažité typologie řazena mezi vsi dvorcové a spadá jednoznačně do novověké kolonizace. V rámci katastru i některých znaků v terénu lze vyčíst snahu dělit prostor na lány, to se ovšem nepromítlo do umísťování cest a zástavby.

Původ názvu bývá často chybně spojován se pstružími sádkami v obci, ty ovšem vznikly až po 2. sv. v. Druhý a pro původ názvu pravděpodobnější pramen je příběh o

Kozlovickém fojtovi Jurášovi tajně v noci docházejícím za Růženou. Tento ta ni měl tiše volávat „Pst! – Růži“. Tato historka koresponduje i s reálným Jiřím Krpcem, fojtem v roce 1581 a Kozlem, který je ve znaku obou obcí.

Obrázek 34 Zasazení do krajiny – pohled z obce Ostravice na Ondřejník s obcí Pstruží, foto: autor, listopad 2024

Obrázek 35 Prostor – dochovaný ráz nedaleko středu obce, foto: autor, únor 2025

Obec se rozprostírá na východním svahu hory Ondřejník od řeky Ostravice v údolí až po hřeben. Tedy od nadmořské výšky 390 m n. m. po 935 m n. m. pod vrcholem Skalka, přičemž samotná zástavba končí ve výšce cca 600 m n. m. se začátkem prudkého svahu. Jako mírný můžeme označit svah do cca 500 m n. m. Katastr není po stranách ohraničen výraznějšími zlomy a výraznější průběh není ani v ploše katastru. Na území obce se nachází několik menších potoků, které však neměly přílišný vliv na utváření zástavby.

Obec je charakteristickým zástupcem nepravidelné rozptýlené zástavby (Typ 3), tedy plošné rozptýlené zástavby bez rozpoznatelného geometrického pravidla pro prostorové rozvržení zástavby. Na obci je lze rozpoznat jednotlivé znaky i soudobé tendence, kterým čelí v posledních desetiletích. V obci došlo k významnému nárůstu rezidenční výstavby, která ve středu obce vytvořila souvislou zástavbu připomínající jádro a původní charakter rozptýlené zástavby se vytrácí.

Obrázek 36 Střed obce – největší koncentrace občanské vybavenosti, foto: autor, únor 2025

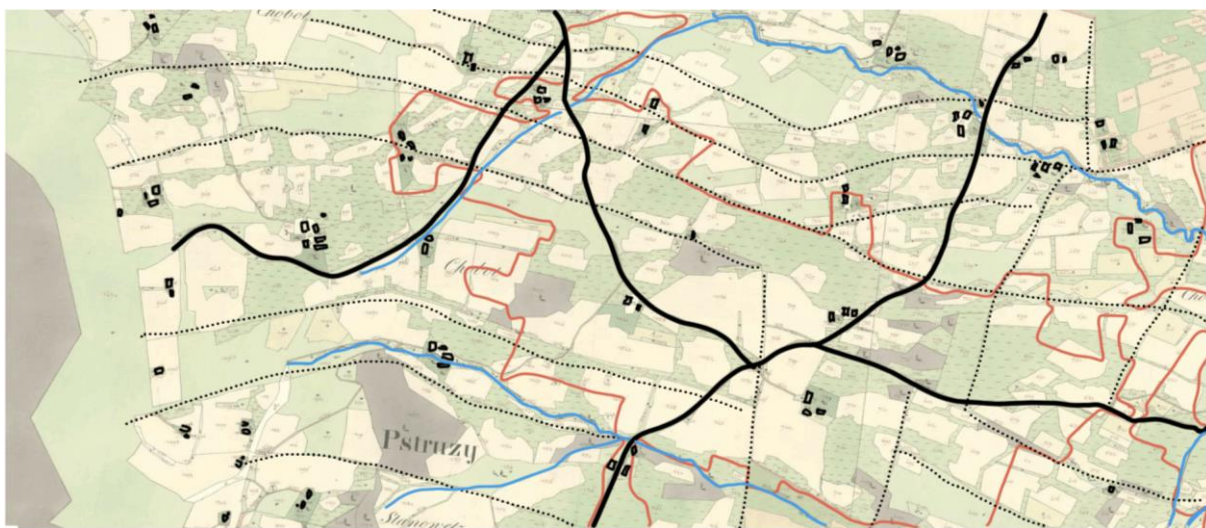
Obrázek 37 Scelený blok zástavby – výhledy, které snadno parcely prodají, foto: autor, únor 2025

5.2.2 Shrnutí, závěry a tendence

Na obci Pstruží první z případových studií k nepravidelné rozptýlené zástavbě byly detailně popsány projevy, souvislosti a úskalí jednotlivých znaků s ohledem na jejich ukotvení v historické podobě obce a osídlení a současnou situaci zastavovaného prostoru. Důraz byl kladen na důležitost a možnosti jejich udržení v prostoru, tak aby se i nadále uplatňovaly v jeho obrazu, což je možné i přes současný rozvoj zástavby, pokud tato bude respektovat základní parametry znaků.

Prostřednictvím následující série obrázků a schémat je zobecněn vývoj a tendence typu nepravidelná zástavba pro snazší aplikaci na jiné obce. Ty se celkově i v jednotlivých znacích mohou nacházet v jiné fázi rozvoje než obec Pstruží nebo některé znaky nemusí být v prostoru rozpoznány. Nepravidelná rozptýlená zástavba se totiž v detailech liší lokalita od lokality a tyto odlišnosti, jsou-li původní, bychom měli respektovat a chránit. I tak lze pomocí podobnosti projevů jednotlivých znaků u obcí predikovat dopady jejich současných rozhodnutí.

Ve výřezu níže nalézáme centrální část obce a schéma původní struktury vsi vyznačené na stabilním katastru. Krom jednotlivých znaků je zde možné nalézt rovněž základní členění prostoru. To se do dnešních dnů dochovalo především prostřednictvím remízů, byť ony samotné jsou dílem pozdějšího zarůstání. Velmi zřetelné jsou znaky Chalupy vysypané z rukávu, Plocha a Cik cak umocněné opravdu nízkou hustotou zástavby. Za pozornost stojí, že i uprostřed obce se nacházely lesy (znak Krajina uprostřed obce) a usedlosti často nemají přímou vazbu na cesty (viz znak Souseda mám na dohled), což ztěžuje možné pozdější snahy o organizaci prostoru.

Obrázek 38. Pstruží – Stabilní katastr 1833 – schéma vsi na podkladu stabilního katastru s vyznačenými usedlostmi (dvorci), komunikacemi, potoky a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

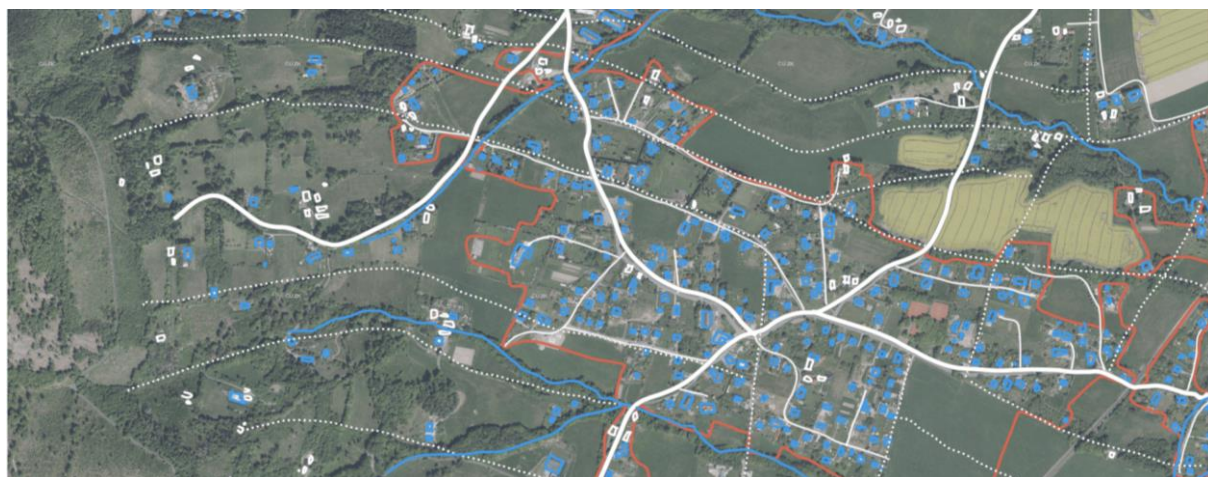
Následuje zobrazení na podkladu leteckého snímku z 50. let 20. století. Vyznačeny jsou původní usedlosti, i tehdy nová výstavba. V tuto dobu pozorujeme značný nárůst zástavby. Je to dáno i tím, že rozptýlená zástavba funguje nejen jako precedens, ale značnou měrou i jako akcelérátor další výstavby. Již zde bychom mohli vést diskusi na téma Jak velká má být mezera? Značný rozdíl oproti dnešní zástavbě byl

ovšem v tom, že kolem domů byl oplocen pouze malý pozemek, a zbytek stále tvořil otevřený prostor. Základní charakteristika Chalup vysypaných z rukávu tak přetrvává.

Obrázek 39 Pstruží – Letecký snímek 1955 – schéma vsi s vyznačenou první novodobou zástavbou (modře) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

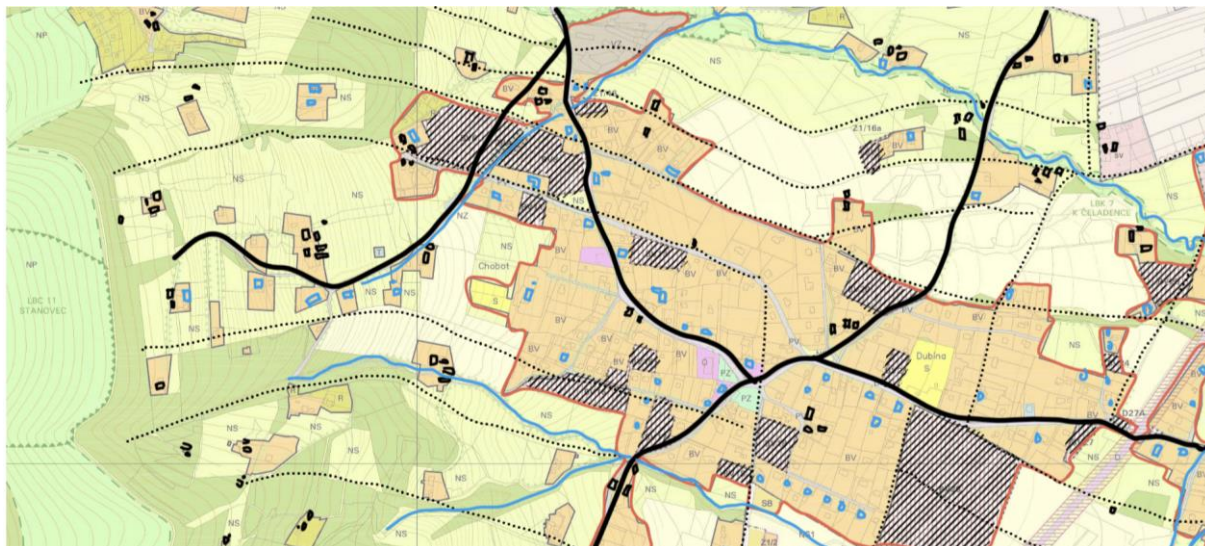
Níže nalézáme obec Pstruží v současnosti. Názorně lze vidět dopad rozšiřování zástavby. Ta se umísťuje podle zažité „zvyklosti“ doprostřed volného prostoru. Ovšem mezery zcela zmizely a sousedé se svými ploty spojili. Vznikl scelený blok zástavby, který do zastavěného území začleňuje a také v něm uvěžňuje zbytky luk, což v rámci tohoto prostoru doposud neexistovalo. Od této skutečnosti se odvíjí další souvislosti, jako komplikovaná síť často slepých ulic, špatná orientace, absentující občanská vybavenost, vytíženost jediného přístupu do obce a také problémy s veřejnými prostranstvími, viz též znak Je tu vůbec nějaká náves? Na snímku vidíme také rostoucí hustotu podél cest (tedy předzvěst jejich uzavření do výstavby) a stoupající význam některých cest dříve rovnocenné sítě cest (Cik cak).

Obrázek 40 Pstruží – Letecký snímek 2022 – porovnání zástavby v roce 1833 se současným rozsahem zástavby (modře) a uliční sítí (tence bíle) a současnou hranicí zastavěného území a zastavitelných ploch, zdroj: autor

Na posledním obrázku nalézáme hlavní výkres územního plánu se zakreslenou původní strukturou, zástavbou z 50. let a šrafkami vyznačenými novými zastavitelnými plochami. Zřetelně zde vidíme, že původní charakter rozptýlené zástavby byl zatlačen do okrajových ploch katastru a má značně změněné měřítko. Stále

pokračuje vymezování rozsáhlých zastavitelných ploch, které postupně do zástavby včleňují další rozptýlené usedlosti. Toto je trend sdílený napříč celou oblastí. Částečně jako pozitivum můžeme vnímat, že hranice ploch je na Pstruží nepříliš členitá a kopíruje remízy. Přímost sice není v prostředí přirozená, ale je opodstatněná remízou a mírně brzdí další expanzi.

Obrázek 41 Pstruží – Územní plán – hlavní výkres ÚP s vyznačeným rozsahem obce v roce 1833, a 1955 a nově vytyčené zastavitelné plochy (šrafa), zdroj: autor

Příklad obce Pstruží demonstruje náchylnost rozptýlené zástavby na změnu charakteru pouhým opakováním existující zástavby a snadný vznik plošné zástavby s řadou negativ s tím spojených, které se promítají do fungování obce. Z chalup vysypaných z rukávů, za kterými se většina z nových obyvatel přistěhovala, se změnily na satelit se špatně vyřešenými návaznostmi. Na první pohled se sice zdá, že obec získala nové jádro a z rozptýlené zástavby se stala ves s jádrem, ale není tomu tak. Zastavěnost prostoru je jediným ukazatelem, který by tomu nasvědčoval. Nový scelený blok zástavby do sebe nevstřebal téměř žádnou z kvalit vsí s jádrem (popř. jiných soustředěných vsí mimo oblast). Situaci bylo možné podchytit v okamžiku nárůstu tlaku. Vznik scelené zástavby v omezeném charakteru a ve prospěch zachování zbytku katastru nemusí být vnímán negativně. Musí ovšem nést jistou míru kvalit, a tedy plánování a vstupní regulace. I tak mohou být uplatněna pravidla a znaky zde nastíněné, a to při opětovném zapojení historických míst do života obce, sledování funkčnosti cestní sítě, vytvoření míst pro rodící se komunitu obce nebo jako argumentaci pro udržení zbývajících ploch katastru.

6 Závěry a implikace

6.1 Závěry

Vědeckým přínosem práce je zmapování a analýza osídlení v oblasti, a to zejména ve vztahu k současnosti a překotným změnám, kterým prostor čelí. V práci jsou rozpoznány, pojmenovány a definovány specifické projevy osídlení, a to pomocí nové metodiky – vytvořených oblastí, rozdělení vsí a jejich znaků. Aplikace metodiky na vybrané obce přinesla následující závěry a zjištění:

Oblast je dlouhodobě vystavena urbanizaci, která se především projevuje v překotném rozvoji rezidenční výstavby, který mimo velká města nemá v ČR obdoby. Velká část prostoru je již pozměněna, mnohdy významně, a při současných trendech, které jsou popsány v případových studiích, zde hrozí nejen ztráta lokálních specifíků, ale také základních parametrů fungujícího osídlení a krajiny. Dokumentován byl masivní výskyt suburbanizace zejména v prostoru pod horami (oblasti I a II) a to především u vsí typu 2 a 3 ve vazbě na současné průjezdné trasy a větší města. V tomto prostředí jsou mnohé znaky a lokální specifika již setřeny. Možným východiskem je zpomalení dalšího plošného nekontrolovaného rozvoje (boomu) a koncepční práce s detaily a jednotlivými místy.

Stav osídlení, ve kterém se nyní oblast nachází, je již v generálním pohledu v mnohém dalek historickému obrazu i všeobecně sdílené představě o něm. A to především v prostoru rozptýlených vsí. Nyní hledáme způsob, jak udržet pohromadě části mozaiky historického a novodobého a to tak, abychom zachovali či obnovili kontinuitu prostoru a zároveň splnili naše současné požadavky. Práce nalézá a popisuje možnosti, jak dnes historické kvality a místní specifika uplatňovat.

Sledování proměn osídlení pomocí nadefinovaných znaků se osvědčilo jako funkční nástroj jak pro analýzu na úrovni sídelní struktury a vnitřního fungování sídel a jejich prostranství, tak jako možné vodítko pro prostorové plánování. Metodika pomůže indikovat, které urbanistické parametry u jednotlivých obcí sledovat a rozvíjet. Mohou tedy být použity nejen pro srovnání, ale i pro práci s prostorem. Při dodržování těchto jejich znaků bude zachován a dále rozvíjen specifický charakter sídel. V transformovaných lokalitách je jejich zachování v maximální možné míře klíčem k udržení soudržnosti a kontextu v rámci oblasti.

Jednotlivé stanovené typy vsí na sebe v rámci sídelní struktury volně navazují, a to někdy i v rámci jednoho katastru, a byla vysledována tendence přecházet z jednoho typu v druhý. Například krátké vsi srůstají ve vsi dlouhé nebo srůstají s nepravidelnou rozptýlenou zástavbou. V nepravidelné rozptýlené zástavbě se postupně formuje jakési jádro a horská izolovaná zástavba přechází z formy s jednou usedlostí na polaně ve formu celoplošné rozptýlené zástavby. Děje se tak ovšem nevědomě, nekoordinovaně, a především bez sledování kvalit a charakteristik nového prostoru. Tedy při ztrátě znaků vsí původní, ovšem bez uplatnění znaků nového typu vsí. I v tomto směru se nabízí práce se zde formulovanými znaky. Je nutno k jednotlivým místům a lokalitám přistupovat individuálně.

Čím je topografie méně výrazná, tím snáz se vytrácí charakter prostoru. Obraz dlouhé vsi je méně náchylný než ráz vsi krátké. Nepravidelná rozptýlená zástavba je náchylnější v prostoru s jemnějším členěním a neznatelnými hranicemi katastrů.

Východiskem pro udržení rozptýlené zástavby mezerovité může být vymezování semknutějších skupin domů s větší hustotou zastavění, kolem kterých zůstane volný prostor a které nebudou propojeny s další zástavbou. Předobrazem zde jsou dvorce – původní usedlosti tvořené několika objekty či shluky několika těchto usedlostí.

Ve sledované oblasti je vůči změnám nejnáchylnější nepravidelná rozptýlená zástavba (typ 3), která je navíc místním specifikem. Tato zástavba, kterou bylo možné nalézt na většině osídleného prostoru, došlo z velké části ke změně měřítka či zániku charakteristických znaků prostřednictvím přílišného a překotného zastavění. Rozptýlená zástavba v lokalitách bez další ochrany funguje jako precedens a akcelerator zastavování prostoru. Tohoto trendu a jeho důsledků si obce nejsou vědomy, nebo jim chybí argumentace a nástroje pro jeho řešení.

V rámci skupiny vsí s jádry jsou na změny nejnáchylnější krátké vsi (typ 2) a nejzásadnější změny pozorujeme v překotném růstu a ztrátě jejich hranic, tedy u znaku Začátek a konec. Jejich nevýrazná prostorová struktura a drobná prostranství navíc nezvládají absorbovat současný tlak na výstavbu i dopravní obsluhu a jejich původní provozní princip bývá od základu změněn.

Horská izolovaná zástavba (typ 4), která se většinou nachází v CHKO, je z pohledu prostorového uspořádání stabilizovaná, až na lokality v návaznosti na významnější komunikace, kde je enormní tlak turismu a rekreace na novou výstavbu a rozvoj. Tento typ ovšem nacházíme také mimo CHKO, kde je situace rozdílná. Prostor je bez ochrany a změnám čelí pouze prostřednictvím své odlehlosti, o té se však nedá hovořit u níže položených lokalit na okrajích jiných vsí.

Prostorový charakter novodobé zástavby i nastavení nově umístěných zastavitelných ploch jasně ukazuje, že regulace nových ploch jen skrze velikost minimálního pozemku a index zastavitelnosti pro udržení lokálního rázu osídlení nestačí. Chceme-li zachovat ráz, je nutné již koordinovaně umisťovat a redukovat zastavitelné plochy a případně nalézt nástroj, pro práci s (ne)oplocováním pozemků.

Problematická je situace na hranici CHKO, ta kopíruje většinou hranici lesa či komunikaci kousek od ní. Zatímco v CHKO není zástavba umožněna, prostor hned za hranicí bývá pro svou atraktivitu často neprodyšně zastavěn a krajina přetržena. Hranice CHKO nemá představovat příkrý zlom mezi zakonzervovanou a ztracenou krajinou. Dotáhnout zastavěnou urbanizovanou plochu až na hranici (často hospodářského) lesa na úpatí hor není možné, otevřená krajina je nenahraditelná. Tato skutečnost si žádá celoplošné přehodnocení přístupu a koordinaci.

Nepřehledná a nekoordinovaná je situace také na hranicích katastrů vsí s jádry a nepravidelné rozptýlené zástavby, kde je často historicky vyšší kumulace staveb.

Novým sceleným blokům zástavby chybí hierarchie prostorů, funkční struktura, orientační body a identifikovatelná veřejná prostranství. Prostranství, byť nemusí mít v prostoru adekvátní historickou předlohu, jsou potřebná pro jeho fungování.

V oblasti vzniká řada nových veřejných prostranství, jejich forma je však povětšinou zcela nekontextuální, sleduje vzory z jiného prostředí a kvalita neodpovídá jejich důležitosti. Při hledání jejich podoby a komunikaci se často objevují označení „náměstí“, náměstíčko“, „centrum“, což zkresluje jejich vnímání, očekávání a při návrhu jejich podobu. Druhým častým jevem je pojetí prostranství jako kombinace dopravní stavby (autobusová točna, parkoviště, ...), dětského hřiště a ochranných bariér mezi nimi. Je velmi žádoucí rozšířit povědomí samospráv o možnostech a uplatnění urbanistů, architektonických soutěží či „obecních“ architektů i významu samotných veřejných prostranství pro komunitu.

Coby společnosti nám do značné míry uniká vnímání a cit pro tvorbu prostředí uvnitř obce. Pod naše rozlišovací schopnosti jsou pravidla v umísťování objektů, tvorba a vliv parcelace na podobu prostředí a prostorové charakteristiky veřejných prostranství. Tyto se pak nemohou projevit při plánování rozvoje a nemají oporu ani v podrobnosti územních plánů. V situaci, kdy jako urbanisté bojujeme, abychom dali prostředí aspoň nějaký charakter, jdou zcela stranou v práci popisovaná a představená lokální specifika či rozdíly i uvnitř popisované oblasti.

Díky definování 4 typů vsí bylo prokázáno, že ve sledované oblasti, v mnoha ohledech dnes těžko uchopitelné, lze nalézt základní jednotící rysy, jejichž podpoření (nikoli však na úkor dochovaných unikátností) může pomoci v udržení kontextu a hierarchie prostoru. V prostředí je historicky zdokumentováno nepřeborné množství lokálních projevů, které se mohou lišit i obec od obce. Řada z nich již není dochována a jejich pozůstatky mají čím dál tím menší uplatnění v transformujícím se prostoru. Kontextuální přístup může jejich ztrátu zpomalit a dopomoci k jejich většímu uplatnění ve vnímání prostoru.

U všech typů vsí atraktivitu prostoru významně posiluje panorama Beskyd a častá expozice svahů vůči výhledům. Díky této jedinečné přírodní kulise si často až příliš pozdě uvědomíme, že to, co obdivujeme na horizontu, jsme v novodobém satelitu již ztratili.

6.2 Implikace

Jako náplň pro další práci se nabízí rovněž prověření možnosti koordinovat rozvoj několika obcí najednou, například kolem jedné urbanizační osy. Vodítkem mohou být systémy prostorového plánování v některých západoevropských zemích, které plánují na jiných úrovních než ČR.

Metodiku lze rozpracovat do formy manuálu, čemuž jsou uzpůsobeny jazyk i grafika formulovaných znaků.

Metodika může sloužit jako argumentační základ pro plánování rozvoje obcí a jeho projednávání na úrovni odborné i s veřejností.

Řada sledovaných jevů je velmi těsně provázána s ochranou krajiny. Nabízí se prověření, jako měrou se formulovaná metodika kryje a doplňuje se zájmy ochrany přírody a krajiny a plánováním Územního systému ekologické stability.

I v dalších regionech republiky můžeme nalézt osídlení a vsi, které vykazují podobné znaky jako v oblasti nalezené typy. Pro predikci vývoje by mohlo být zajímavé

porovnání situace ve sledované oblasti rovněž s těmito lokalitami. Jedná se například o obce v údolí Loučné u Litomyšle (Trstěnice, Čistá, ...), v Orlických horách (Orličky, Červená voda, ...) pro dlouhou ves, drobné, často shlukové vsi ve starosídelních oblastech (Přerovsko, Labská nížina) pro krátkou ves, v minimální míře a fragmentárně české pohraničí a periferie Jeseníků a Rychlebských hor pro rozptýlenou zástavbu a Krkonoše (oblasti pasek a bud) pro horskou izolovanou zástavbu.

Při zkoumání zákonitostí v území se velmi dobře osvědčilo sledování místních názvů. Ty velmi často odkazují k původu místa. A speciálně v horské oblasti lze podle jazykového původu dojít i ke způsobu kolonizace, tedy kolonizaci pasekářské či valašské. Práce s místními názvy a jejich udržování v živém jazyce je jeden ze způsobů, jak pracovat na vztahu obyvatel k jejich domovu. Tento směr analýz může být podnětný i jinde zejména pak pro hledání souvislostí. Nabízí se rovněž zahrnutí historických místních názvů do pojmenovávání nových míst a ulic případně zohledňování místních reálií a nářečí při tvorbě názvů nových.

Při úvahách nad rozptýlenou zástavbou a jejích obyvatelích by bylo zajímavé více zohlednit aspekty sociologické. Srovnání skladby společnosti, fungování komunity a intenzity vazeb v ní, velikosti rodin v první a druhé půli 20. století a v současnosti by mohlo být zajímavou vrstvou pro komplexnější pochopení přeměn, kterých jsme nyní v prostoru svědky, i zajímavým námětem pro další výzkum.

Na základě shromážděných podkladů a zjištění na místě lze předpokládat, že zatímco v lokalitách mimo hlavní urbanizační osy a zároveň v lokalitách historicky zaostalejších lze vidět zbytky žitých tradic (muziky, tance, publikace, slovníky nářečí a publikum, které je sdílí a předává), v prostoru s vyšší mírou urbanizace, ekonomického rozvoje a atraktivní rekreace jsou tyto aktivity na ústupu či zanikly. Tradice zde přestaly být žitými a jsou přetrženy. O jejich oživení se paradoxně zasazuje více nové obyvatelstvo, které na venkov přišlo za jeho identitou. Na postupné přetrhání tradic má svou zásluhu i v druhé polovině 20. století systémově protežovaný průmysl u hranice sledované oblasti, který zamíchal se skladbou obyvatelstva a uspořádáním krajiny. Jelikož jsme svědky dalších velkých změn, lze rovněž předpokládat, že i tyto se projeví i na přítomnosti žitých tradic a folklóru. Oblast folklóru by zasloužila hlubší zkoumání právě ve vztahu k urbanismu a transformaci prostředí.

7 Zdroje

7.1 Seznam použité literatury

- ATELIER T-PLAN. *Územní studie Cílové charakteristiky krajiny Moravskoslezského kraje*. 2013.
- BLAŽEK, Bohuslav. *Venkovy: [anamnéza, diagnóza, terapie]*. Šlapanice: ERA, 2004. ISBN 808651790X.
- CULEK, M. [ed.] et al. (1996): *Biogeografické členění české republiky*. Enigma Praha.
- FROLEC, Václav. *K charakteru sídelní krajiny na Moravě a ve Slezsku*. In: Národopisné aktuality č.4/1971, Strážnice: Krajské středisko lidového umění ve Strážnici, 1971
- FROLEC, Václav a VAŘEKA, Josef. *Lidová architektura*. Praha. 1983
- HÉDL, Radim, Péter SZABÓ, Vladan RIEDL a Martin KOPECKÝ. *Tradiční lesní hospodaření ve střední Evropě I. Formy a podoby*. Živa. Praha: AV ČR, 2011, 2011(2), 3. ISSN 0044–4812.
- HÉDL, Radim, Péter SZABÓ, Vladan; RIEDL a Martin KOPECKÝ. *Tradiční lesní hospodaření ve střední Evropě II. Lesy jako ekosystém*. Živa. Praha: AV ČR, 2011, 2011(3), 3. ISSN 0044–4812.
- HNILÍČKA, Pavel, 2012. *Sídelní kaše: otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů: urbanismus do kapsy*. 2., dopl. vyd. Brno: Host. ISBN 9788072945924.
- KRAUT, Jan. Hledání a bourání místních stavebních tradic na venkově. *Museum vivum - časopis českých muzeí v přírodě*. 2023, roč. 17.–18., s. 106-110. ISSN 1803-1358.
- KUČA, Karel. *Typologie vesnického osídlení, Půdorysné typy sídel*. In: HRNČIAROVÁ, Tatiana, MACKOVČIN, Petr – I. ZVARA, Ivan (eds.). *Atlas krajiny České republiky*, Ministerstvo životního prostředí Praha. 2009
- Atlas krajiny České republiky
- LANGER, Jiří. *Beskydy: stavby a život v nich*. Třinec: Wart pro Šmíra-Print, 2011. ISBN 978-80-905079-0-6.
- LÖW, Jiří, MÍCHAL Igor. *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2003. ISBN 80-86386-27-9.
- MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha: Academia, 1980.
- MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ. *ZÚR MSK a přidružené dokumenty a přílohy*
- NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci: k fenomenologii architektury*. Praha: Odeon, 1994. ISBN 8020702415.
- PECH, Zbyněk. *Metodika pro zpracování regulačních plánů*. Brno, 2015.
- PERLÍN, Radim, Silvie KUČEROVÁ a Zdeněk KUČERA. *Typologie venkovského prostoru Česka*. Geografie. Praha, 2010, 115(2), 27. ISSN 1212-0014.
- PERLÍN, Radim - *Regionální diferenciace venkovských obcí Česka: disparity a možnosti rozvoje*. Praha. 2010
- PEŠTA, Jan. *Několik poznámek ke studiu půdorysné struktury venkovských sídel na území Čech*. Průzkumy památek. 2000, 7(2), 16. ISSN 1212-1487.
- SAKTOROVÁ, Dagmar. *Úloha územního plánování v tvorbě a ochraně krajiny – možnosti a problémy*. In: ŠTRÉBLOVÁ HRONOVSKÁ, Kateřina – KUPKA, Jiří – VOREL, Ivan [eds.]. *Osobitost kulturní krajiny. Od rozpoznání k ochraně*. Praha: ČVUT, 2014. ISBN 978-80-01-05607-3, s. 117–126.
- SAKTOROVÁ, Dagmar. *Typy venkovského osídlení na území moravskoslezského kraje*, MSK, 2008, přednáška
- ŠTIKA, Jaroslav. *Valaši a Valašsko, O původu Valachů, valašské kolonizaci, vzniku a historii moravského Valašska a také o karpatských salaších*. Rožnov p. R.: Valašský muzejní a národopisný spolek, 2009, ISBN 978-80-254-6131-0
- VLČKOVÁ, Eliška. *Hodnocení venkova v kontextu cestovního ruchu*, diplomová práce 2017
- VOREL, Ivan. *Tvářnost krajiny – vizuální scéna a kulturní dědictví*. In: ŠTRÉBLOVÁ HRONOVSKÁ, Kateřina – KUPKA, Jiří – VOREL, Ivan [eds.]. *Osobitost kulturní krajiny. Od rozpoznání k ochraně*. Praha: ČVUT. ISBN 978-80-01-05607-3, s. 9–14.
- Zásady územní rozvoje MSK, Moravskoslezský kraj*. 2024

7.2 Další studovaná literatura

Atlas životního prostředí Moravskoslezského kraje. 2. vyd. Ostrava: Moravskoslezský kraj, Krajský úřad, 2014. ISBN 978-80-87503-37-9.

BRYOL, Radek a KRAUT, Jan. *Možnosti a limity rekonstrukce a prezentace sídelní krajiny v muzeích v přírodě. Prameny a studie* 73. 2023, s. 75-91. ISSN 0862-8483.

BRYOL, Radek a KRAUT, Jan. *Kolibiska – krajinné řešení areálu Valašského muzea v přírodě*, 2020

HOLUBEC, Pavel, ed. *Perspektivy území II: Hranice a rozhraní*. 1. Praha: ČVUT, Fakulta stavební, 2013. ISBN 978-80-01-05339-3.

KRAUT, Jan. *Countryside settlement and its transformations in case of Moravian-Silesian Beskids and its foothills*. Online. In: *PhD Research Symposium 2017*. Vysoké učení technické v Brně, Fakulta architektury, 2017, s. 34–39. ISBN 978-80-214-5549-8. Dostupné z: <https://doi.org/10.13164/phd.fa2017.5>. [cit. 2017-11-30].

LŮW, Jiří et al. (2005): *Typologie české krajiny*. In: Projekt VaV/640/01/03 Program biosféra. MS. LŮW & spol., s.r.o. Brno.

MANA, Vladimír. *Krajinný ráz [poznámky a náměty k jeho hodnocení a k posuzování vlivu záměrů]* Praha. 2007

PEŠTA, Jan. *Plošný průzkum lidové architektury a venkovských sídel*. Odborné a metodické publikace (Národní památkový ústav). Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 2014. ISBN 9788086516783.

ROZMANOVÁ, Naděžda a Zuzana POKORNÁ, ed. *Principy a pravidla územního plánování*. Brno: Ústav územního rozvoje, 2017.

ROMPORTL, Dušan. *Typologie krajiny České republiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta, 2009. Disertační práce. Vedoucí práce Zdeněk Lipský.

ŠTRÉBLOVÁ HRONOVSKÁ, Kateřina a Jiří KUPKA, ed., 2013. *Ochrana kulturní krajiny: hledání cílů, možností a pravidel*. V Praze: České vysoké učení technické. ISBN 978-80-01-05391-1.

ŠUŠKA, Milan. *Kysuce, krajina a architektura: cnosti a neresti*. Čadca: Milan Šuška, 2013. ISBN 978-809-7152-581.

TŮMA, Miroslav, ed. *Venkov: Jeho proměny a územní plánování*. 1. Brno: Ústav územního rozvoje, 2005.

ZRNOVÁ, Lucie, 2012. *Horské rekreační regiony: Požadavky na využití území a jejich střety*. In: HOLUBEC, Pavel, ed. *Perspektivy území: udržitelné vazby, střety a rozvoj*. Praha: ČVUT Praha, s. 10. ISBN 978-80-01-05124-5. ISSN 0139-5912.

7.3 Internetové zdroje

Mapový server Moravskoslezského kraje [www. geoportal.msk.cz](http://www.geoportal.msk.cz)

Letecké snímkování 2006

mapy pozemkového katastru, M 1: 2880

Národní geoportál Inspire www.geoportal.gov.cz

Webové stránky obcí tichá, Baška, Čeladná, Pstruží, Staré Hamry, Hrádek, Nýdek, Písek, Komorní Lhotka, Palkovice, Kozlovice

http://geologie.vsb.cz/CviceniInzenyrskaGeologie/KAPITOLY/3_GEOMORFOLOGICK%C3%89_MAPY/3_GEOMORFOLOGICKE_MAPY.htm

<https://dalsimoravak.wordpress.com/2013/09/27/ruznorodost-moravske-krajiny/>

<http://geotech.fce.vutbr.cz/studium/geologie/skripta/REGGEOLOG.htm>

<http://www.cuzk.cz/>

<http://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>

<https://mapy.cz/>

<https://www.msk.cz/>

<http://www.lidova-architektura.cz>

<http://www.orbitakpostcard.cz>

<http://www.ostravice-zelena.cz>

<https://is.mendelu.cz/eknihovna>

<http://www.atlasobyvatelstva.cz>

<http://www.suburbanizace.cz>